

1941

156.

АРХИВ

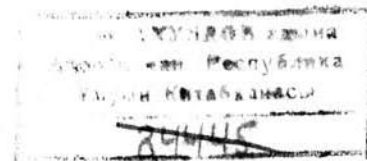
АЗƏРБАЙЧАН ДӨВЛƏТ КИТАБ ПАЛАТАСЫ

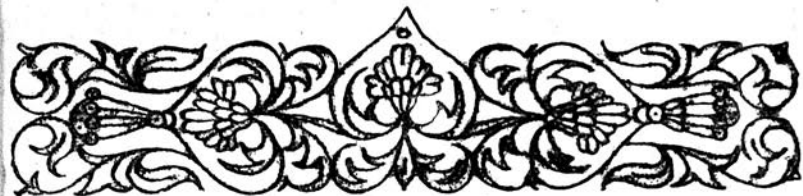
ҮЗЕЙР ҺАЧЫБƏЙОВ

БИБЛИОГРАФИК МƏЛУМАТ

Тəртиб эdəни: Губад

АЗƏРБАЙЧАН ДӨВЛƏТ КИТАБ ПАЛАТАСЫ НƏШРИЙЯТЫ
Баки — 1941

Мәс'ул редактору: *А. Н. Терезулов*
Редактору: *Э. Н. Гәһрәманов*

Чапа имзаланмыш 9/VI—1941 ил.
Чап листи 4¹/₄. Учот нәшрийәт листи 3.
Бир чап листиндә кетмиш мәтбәә
һуруфаты 55296. ФГ12831. Сифа-
риш № 1221. Тиражы 5100.

Халг Ерли Сәнае Комиссариатынын
Азполиграфтрестин „Гызыл Шәрг“
мәтбәәси Баки, Пионер күч., 84.

ИЛК АДДЫМ

Бөйүк Октябрь Социалист революциясынын етиш-
дирмәси олан күнәшли Совет Социалист Азәрбайча-
ны вә онун хошбахт халглары мүдрик Ленин—
Сталин партиясынын рәһбәрлийи илә, ССРИ халг-
ларынын мөһрибан Сталин достлуғу аиләсиндә
мисли көрүнмәмиш, диггәтәшәян гәләбәләр газан-
мыш, эзәмәтли наилийәтләр әлдә этмиш вә дур-
мадан тәрәгги этмәдәдир.

Азәрбайчан халгынын формача милли, мәзмун-
ча социалист културасы вә бу културанын айрыл-
маз органик һиссәси олан инчәсәнәт, социалист
сәнаеимизлә, кәнд тәсәррүфатымызла бирликдә
илдән-илә, күндән-күнә йүксәлир, ени зирвәләр
фәтһ эдир. Социалист әмәйин көзәл бары хош-
бахт халгымызын севимли вә варлы һәятында өзү-
нү парлаг сурәтдә нүмайиш этдирир.

Бөйүк даһи, габагчыл бәшгәрийәтин зәкасы
В. И. Ленин вахты илә демишдир:

«Инчәсәнәт халгын малыдыр. Инчәсәнәт кениш
зәһмәткеш күтлөләрин ичәрисиндә ән дәрин көк
салмалыдыр. Инчәсәнәти күтлөләр баша дүшмәли
вә севмәлидирләр. Инчәсәнәт бу күтлөләрин һис-
сини, фикрини вә ирадәсини бирләшдирмәли, онлары
йүксәлтмәлидир. Инчәсәнәт онларда сәнәткарлыг һис-
си оятмалы вә онлары инкишаф этдирмәлидир».*

*) Ленин култура вә инчәсәнәт һаггында. М. Л. 1938-чи
ил, сәһ. 138

Бөйүк даһинин бу өлмөз сөзлөри социалист вәтәнимизин айрылмас, там бәрәбәр һүгүтлу Совет Социалист Азәрбайчанымызда да һәгигәтә чөврилмишдир. Ялыз Октябрь Социалист Революциясы, Ленин—Сталин партиясынын бөйүк гайгысы, халглар арасында сарсылмас Сталин достлуғунун мөһкәмлийи халг ярадычылығынын һәгиги инкишафына, вәтәнимиздә инчәсәнәтин тарихдә көрүнмәмиш тәрәггисинә кениш йол ачмышдыр. Көһнә гурулушун вахты илә әздийи, буховладығы, мөһв әтдийи талантлар ялыз инсан сәадәти үчүн сөнмәз маяк олан бизим социалист вәтәнимиздә революциямызын шанлы фүтуһатындан сонра булаг кими чошмаға башламышдыр.

Кечмиш дөврдә һаким синифләрин тә'гибләринә, бәйләрин вә ханларын вәһши рәфтарына, руһаниләрин инчәсәнәти гадаған әтмәсинә вә боғмасына бахмаяраг, Азәрбайчан халгы өз көзәл маһныларыны, рәгсләрини гурмуш вә инкишафәтдирмишдир. Халг өз ичәрисиндән талантлар етишдирәрәк өз мусиги културасыны ирәлиләтмәйә даима чалышмышдыр.

XX әсрин әввәлләриндә ени, чәсарәтли аддымлар атмыш Азәрбайчан опера сәнәтинин баниси олан Үзәйр һачыбәйову да бу талантлардан бири һесаб әтмәк лазымдыр.

Һачыбәйов Үзәйр Әбдүлһүсейн оғлу 1885-чи ил 18 сентябрда (5 сентябр) Ағчабәдидә анадан олмушдур.

Лакин Үзәйр бурада аз галмышдыр. Һәтта, нечә вахт галдығыны өзү белә билмир. О, дағлар арасында ерләшмиш, көзәл мәнзәрәси олан Шушада бөйүмүш вә бәркимишдир.

Шушанын көзәллийи ялыз бунда дейилдир. Шуша мусигичиләр вә язычылар шәһәридир. Бурада, йүксәк дағларда, чәмәнли дәрәләрдә, әтирли бағларда Азәрбайчан халгынын бөйүк язычылары Гасымбәй Закир, Нәчәфбәй Вәзиров, Ә. һагвердиев вә башгалары яшамыш, бөйүмүш, бурада бөйүк Вагиф өз аһәнкли шеирләрини яратмышдыр.

Шушанын көзәл мәнзәрәси ичәрисиндә Азәрбайчан халг чалгычылары—дүдүкчүләр, нағарачылар, тар чаланлар, ханәндәләр өз маһныларыны яратмыш вә охумушлар. Бурада, чыдыр дүзүндә гара зурнанын сәси алтында икид оғланлар атбәлиндә гәһрәманлыглар көстәрмиш, ядәлли дүшмәнләрлә, ерли истисмарчыларла мүбаризә әтмишләрдир.

Тәбиидир ки, Шушанын тәбиәт көзәллийи, зәнкинлийи вә мусигичиләр очағы олдуғу Үзәйрә мүсбәт тә'сир әтмәйә билмәзди. Һәр ердән мусиги сәсини, бүлбүлләрин чәһчәһини әшидән Үзәйрдә халг маһнысына мәнәббәт оянымышдыр. О, һәлә ушаг икән мусигини севмиш, онун сәдәлийини, көзәллийини өзүндә говрамышды. 12 яшлы Үзәйр өз йолдашлары арасында охумасы илә шәһрәт гәзанмышды.

О заманлар һәтта Үзәйри охутдуруб сәсини ени чыхмыш фонографа салмышдылар.

Үзәйр Һачыбәйов илк тәһсилини Шушада алмышдыр. Орадаки рус-татар мәктәбини гуртарандан сонра, мүәллимләр семинариясына дахил олмаг үчүн бөйүк Сталинин доғма шәһәри олан Гори шәһәринә кедир. Семинарияда охуян тәләбәләр үмуми тәһсиллә бәрәбәр мусиги илә дә таныш олур-

дулар. Бурада тәләбәләрә нотадан да дәрс верирдиләр. Семинарияда тәләбәләрдән сәсли вә симфоник оркестр ярадылмышды. Тәләбәләрин чохусу бир сыра инструментләрдә, хусусилә скрипкада, чалмағы өйрәнирдиләр. Үзейр Һачыбәйов да скрипкада чаларкән, мусиги илә таныш олмаға имкан тапмышдыр. 17—18 яшлы Үзейр семинарияда алдығы мусиги дәрсинин кифайәт гәдәр олмамасына бахмаяраг о, кениш тәбәгәләрә таныш олан халг майныларыны вә рәгсләрини нотая язмаға имкан тапды. Бурада алдығы тәсир кәләчәк композиторда дәрин көк салды.

Үзейр Һачыбәйов семинарияны гуртарандан сонра, 1904-чү илдән районларда мүүллим олараг ишләйир. Лакин, бир аздан сонра Бакийә кәлир, ишчи району олан Бибиһейбәтдә мүүллимлик эдир. Үзейр Һачыбәйовун Бакийә кәлмәси онун үчүн кениш перспектива ачыр. Бурада о, бир ичтимаи педагог кими ирәлиләйир вә эйни заманда мусиги фәалийәтини давам этдирмәк үчүн өзүнә чыхыш йолу тапыр.

Бир тәрәфдән семинария дахилиндә мусиги културасы саһәсиндә алдығы элементар билик, о бири тәрәфдән Бакидә оларкән рус театры илә яхындан танышлыг Үзейр Һачыбәйовда опера язмаг фикрини практик олараг оядыр.

1905-чи ил революциясындан сонра башгалдырмыш реакция шәраитиндә, революцион ишчи тәшкилатларынын дағылмасы, милли културанын, дилин тәғиб олунмасы шәраитиндә, мин чүрә веркиләр нәтичәсиндә сәфаләтә чатдырылмыш Азәрбайчан кәндлисинин гул вәзыййәти, Азәрбайчан гадынынын һугугсузлуғу, Азәр-

байчан милли театрлары, клублары, китабханалары вә башга култура очагларынын олмамасы шәраитиндә ишләмәк, фәалийәт кәстәрмәк, о заманын габагчыл адамлары үчүн чох чәтин иди. Буржуа милләтчиләри, панисламистләр вә реакцион элементләр бирләшәрәк азадлыг севән Азәрбайчан халгыны боғмаға чалышыр, онун ирәлиләмәсинә һәр чүр манә олур вә Азәрбайчан доғма поэзиясыны, прозасыны, мусигисини һечә чыхартмаға вар гүввәләри илә сәй эдирдиләр. Бүтүн өз һәятларыны халгын йолунда гоймуш бөйүк Азәрбайчан шаирләри—Низами, Фүзули, Нәсими, Вагиф, Вәдади, Закир, М. Ахундов, Сабир вә башгалары Азәрбайчан халгынын тарихиндән позулмуш идиләр. Онларын эсәрләри халгдан кизләдилрди, онларын ярадычылыгыларына эсла фикир верилмирди. Һалбуки, бу ярадычылыг халгын ярадычылыгы илә сыхы элагәдә иди, даһа доғрусу онларын ярадычылыгы халгын ярадычылыгындан доғурду.

Сияси экономик зүлмүн артдығы бир шәраитдә, милли прогресс саһәсиндә, хусусән опера яратмаг саһәсиндә, чалышмаг, ени фикир мейдана атмаг о заманки гурулушун сүтунларыны силкәләмәк дәмәк иди. Үзейр Һачыбәйов опера ишинә башлаяркән, элә этмәли иди ки, бу енилик баш тутсун, бу енилийин тәрәфдарлары кетдикчә артсын, о заманки прогрессив элементләри бу енилийин тәрәфдары этсин, опера яратмаг тәшәббүсүнү ола биләчәк позулмагдан горусун вә кәләчәк инкишаф үчүн мөһкәм бинөврә яратсын.

Азәрбайчан опера инчәсэнәтинин бәниси Үзейр Һачыбәйов бу шәрәфли ишә «Лейли вә Мәчнун» операсы илә башлады. Бу опера һечә яра-

дылмышдыр? Бу суала Үзейр Һачыбәйов («Лейли вә Мәчнун»дан «Короғлу»ядәк) мөгаләсиндә белә җаваб верир:

«Опера үзәриндә ишләмәйә 1907-чи илдән башладым. Доғрудур опера яратмағ идеясы Һәлә 1897—98-чи илләрдә фикримә кәлмиш иди. О заман мән 13 яшлы ушағ икән, доғма Шуша шәһәриндә һәвәскарлар тәрәфиндән көстәрилмиш «Мәчнун Лейлинин гәбри үстүндә» тамашасыны көрмүшдүм.

Бу тамаша мәнә о гәдәр дәриндәв тәсир этди ки, мән бир нечә илдән сонра Бакийә кәләрәк, операя бәнзәр бир шей язмағы гәт этдим. Халг ярадычылыгынын классик нүмунәси олан муғматдан бир мусиги материалы кими истифадә этмәк хиялында идим. Мән, вәзифәни Фүзули поэмасынын сөзләринә анд формача вә мәзмунча зәнкин олан мүхтәлиф мусиги сөчмәкдә вә тамашанын драматик чәһәттән әсас йолуну ишләмәкдә көрдүм. «Лейли вә Мәчнун» операсынын партитурасы йох иди. Ону «дирекцион» дейилән язы әвәз эдирди ки, бу да сәһнәдәки һәрәкәтин гайдасыны вә вокал охумаларыны көстәрирди. Нотая анчағ оркестр үчүн язылмыш мусиги материалы вә халг маһныларындан көтүрүлмүш мелодик хор материаллары салынмышды.

Охуялгара, текстә әсасланарағ бу вә я дикәр муғамда тамамилә импровизация этмәк имканы верилрди. Һәр бир муғамын импровизация варианты бол олдуғундан һәр бир ханәндә «Лейли вә Мәчнун» операсынын арияларыны өз билдийи кими ифа эдирди. «Лейли вә Мәчнун» биринчи дәфә тамашая гоюларкән, оркестронун һей'әти скрипкада чалан семинария йолдашларымдан ибарәт иди:

А. Терегулов, Ағаәли Гасымов, Фәрһад Ағаев, Гаһыйбов, Исмайылов вә башгалары. Тарчылар да дә'вәт эдилмишди. Лакин, ядымдадыр ки, һансы бир муғамы нә чур чалмағ һағғында онлар һөчәтә дүшдүләр вә бу һөчәт о гәдәр чидди иди ки, Гурбан Примовдан (инди Азәрбайҗан ССР халг артисти, орденли) башга онларын һөч бириси биринчи тамашая кәлмәди. Тамашанын башланмасына ики саат галмыш мән тәләсик ишдә олан һөгсанлары арадан галдырмалы олдум: скрипкалар үчүн партиялар яздым. Операнын бүтүн мусигиси тәксәсли иди. О заман мән—«Лейли вә Мәчнун» операсынын автору—Солфеджионун анчағ әсасларыны билирдим, (буану мән семинарияда өйрәнмишдим). Лакин, гармониядан, контрапунктдан, йә'ни һәр бир композитору билмәли олдуғу мусиги формаларындан һөч хәбәрим йох иди».*

Ишин чәтүн олдуғуна даир Мәчнун ролунун биринчи ифачысы Һүсейн Гулу Сарабски йолдашын. «Бир актйорун хатирәләри» адлы китабчасындан бир парча кәтирмәк истәрдик. Мә'лум олдуғу кими Һүсейн Гулу Сарабски-Рзаев (Азәрбайҗан ССР халг артисти, орденли) о заман һәвәскарлар дәрнәйиндә бир драма артисти кими һәрдән бир чыхыш эдәрди. Үзейр Һачыбәйов онун охумағыны «Әлмәнсур» п'есасында эшитмишди. Һүсейн Гулу Сарабски өз хатирәсиндә белә языр:

«Бир жүн, Губернски күчәдә «Ничат»а кетдийим ердә, Үзейр Һачыбәйов мәнә раст кәлди вә деди:

— Нә жүзәл «Ничат» охудун. Чох хошума кәлди. Мән бир «Лейли вә Мәчнун» операсы башламышам.

*) „Бакинский Рабочий“ 16/III-38, № 61.

Дедим:—Ойнаярам.

О вахтлар Үзейр сабиг «Исламийя» отелиндә яшайырды, адресини мәнә вериб деди:—ики күндән сонра яныма кәләрсән.

Ики күн сонра кетдим, яздыгы әсәрин һаваларындан мәнә охуттурду. Мән дә чох асанлыгла охудум. Үзейр даһа да һәвәсләнди. Ондан сонра һәр күн онун янына кедиб Мәчнун ролуна һазырлаштырдым. «Лейли вә Мәчнун» һазыр олду.

...Ишә башладыг. Хор, Ибн-Сәлам, Нофәл, Лейлинин вә Мәчнунун атасы вә анасыны ойнаяңлары бир тәһәр тапдыг, амма Лейли тапылмады. О яна-буяна ахтардыгдан сонра бизә бир ашбаз шакирди раст калди. Фамиляси Фәрәчов, ады Әб-дүррәһим иди. Буна чох ялварандан сонра Лейли ролуну ойнамаға разы олду. бу шәртлә ки, һеч кәс онун Лейлини ойнамағыны билмәсин. Бир мәшг эләдик. Бир адам йох иди ки, бунун яхшы олачағыны сөйләсин. Намы бизи пешиман әдиб, горхурду: «Бундан бир шей чыхмаз. Өзүңүзү биабыр әдирсиниз». Мән дә чох горхурдум. Каһ гачырдым, каһ һәвәсими вадар әдәрәк, енә мәшгә кәлирдим. Бир дәфә Имран Гасымов килдә мәшг иди. Мәни о гәдәр горхутдулар ки, орада гоюб ярымчылыг гачдым. Имран мәним гачмағымы баша дүшүб, далымча йүйүрәрәк, күчә гапысында тутуб:—Ахмаг олма, яхшы ойная билмәсән чинини—нишаныны алмаячаглар! Бунларын сөзүнә гулаг асма! Ойнайыб яхшы да ад газаначагсан!»—дейә мәни гайтарды. Бир чох зәһмәтдән сонра театрда ахырынчы мәшги әдирдик. Мүәллимләрдән вә мэтбуатчылардан бир чохлары да вар иди. Режиссор Нүсәйн Әрәблински, дирижор (?!) Әбдүррәһимбәй һагвердиев, суфльор Әли Әбас Рзаев иди.

Үзейр исә өзү оркестрдә скрипка чалырды. Хорда вә оркестрдә иштирак әдәнләр мүәллимләр иди. Мәшг заманы Үзейр билмәррә башыны итирмишди. Чүнки бир адам демирди ки, оюн яхшы кедәчәкдир. Ахшам театра кәләндә, көрдүм гапынын габағында о гәдәр адам вар, ичәри кечмәк мүмкүн дейил. Дал гапыя кечдим, көрдүм ора бундан бетәрдир. О кечә бинанын дөрд бир төрәфи чамаатла долу иди. Театр гапыларында вә фоедә сәскүйдән гулаг тутулурду. Билетләр саат 4-дән гуртардығына көрә чамаат билетсиз ичәри долушурду».

«Лейли вә Мәчнун» операсы биринчи дәфә 1908-чи ил 12 (25) январда тамашая гоюлду.

Азәрбайчан опера инчәсэнәтинин тарихиндә һәмин күн башланғыч күнү һесаб әдилмишдир. «Лейли вә Мәчнун» операсынын сәһнәдә верилмәси 1908-чи илин театр сезону үчүн ән бөйүк һадисә иди. Тамашачылар опера гоюларкән, театр бинасыны долдурурдулар. Күтлә бөйүк марагла театра кәлирди. Нәинки Баки әһалиси, һәтта Нухадан, Ләнкәрәндан, Тбилисидән вә башга шәһәрләрдән дә тамаша әтмәк үчүн кәлирдиләр.

Үзейр һачыбәйовун операсы бир сыра нәгсанлара бахмаяраг, доғулушунун биринчи күнүндән әтибарән кениш күтлә арасында рәғбәт вә мәнәббәт газанды. Ялныз Баки әһалиси арасында дейил, Загафгазиянын бүтүн шәһәрләриндә эйни мунасибәт вар иди. Мәсәлән: Тиблисидә русча чыхан бир гәзет «Мүсәлман операсы» башлығы алтында белә языр:

«Биздә гонаг олан Баки мүсәлман труппасы тәрәфиндән чаһаршәнбә күнү апрелин 9-да күрчү

дворян театрында тамашая гоюлмуш Үзейр Начыбәйовун «Лейли вә Мәчнун» операсы көзләнилдийн кими өзүнә чохлу адам чәлб этмишдир».

Бунун сәбәби айдындыр. Чүнки, Азербайжан халгы чохдан бәри өз доғма мусигисинин, өз доғма охумаларынын сәһнәйә чыхмасыны көзләйирди. Сарабски йолдашын яздыгына жәрә билетләр сифариши районлардан телеграфла алындырды.

Азербайжан район мәркәзләриндән һәр бириндә операнын гоюлмасы бөйүк бир шәнлийә сәбәб олурду. Билетләр тыса бир мүддәт ичәрисиндә сатылыб гуртарырды. Билет алмаянлар, демәк олар ки, гапылары сындырырды, яхуд әлдән үч гат артыг гиймәтлә алырды, операнын тәкратуламашая гоюлмасыны тәләб әдирдиләр. Һүсәйнгулу Сарабски йолдаш өз хатирәсиндә «Лейли вә Мәчнун» операсынын биринчи гурулушундан 5 ил сонра, Шушада олан бир мәнзәрәни белә языр.

«Тамашадан ики күн габаг ики оюнун билетләри гуртармышды. Тамашадан ярым саат габаг салонда вә салонун әтрафында чамаат әлиндән ер йох иди. Һәр кәсдән билет сордугда билет әвәзинә бешлик вә онлуг кәстәйирди. Дедикдә ки, «ерләр сатылыб», дейирдиләр:—«Биз билмирик, театр ойнайырсыныз, бу да сизин пулуңуз! Бакидән артист онлар үчүн кәлмәйиб ки, биз дә жәрмәк истәйирик! Мүдир кәлди ки, нә өгмәли, аләм билетли—билетсиз театра долуб, дедим: кәлиниз залын пенчәрәләрини ачын. Намы да сакит олсун, тамашаны башлаяг. Пәрдә ачылды. «Шәби-Ничран» охунду. Чамаат сакит иди».

«Лейли вә Мәчнун» операсынын бу гәдәр мүвәффәгийәт газанмасына сәбәб нәдир? Бу мүвәффәгийәти нә илә изаһ этмәк олар? Опера-

нын автору Үзейр Начыбәйов өзү бунда белә чаваб верди: «Мәним фикримчә операнын мүвәффәгийәти онунла изаһ олунур ки, Азербайжан халгы өз Азербайжан операсынын яранмасыны чохдан бәри көзләйирди. «Лейли вә Мәчнун» операсында исә һәгиги халг мусигиси, популяр классик мезмун илә бирләшмишдир».

Доғрудан да операнын әсасыны тәшкил әдән Фүзулинин «Лейли вә Мәчнун» поэмасы халг ичәрисиндә мәнәббәт газанмыш вә чох популяр иди. Демәк олар ки, Азербайжанда аз да олса мәнһур вә популяр бир ханәндә йох иди ки, поэманын парчаларыны, яхуд ону тамамилә билмәсин, Шишртмәдән демәк олар ки, һәгиги халг ярадычылыгы олан бу поэма Азербайжан халгы ичәрисиндә кениш яйылмышдыр. Мәчнунун Лейлийә олан һәдсиз мәнәббәти халг ичәрисиндә популяризә әдилмиш бир тема иди.

Бу лирика илә янашы олараг, халг мусигиси дә операнын мүвәффәгийәтиндә бөйүк рол ойнамышдыр. Азербайжан халг мусигиси зәнжин вә мелодикдир. Бу мусиги мүхтәлиф ладлара әсасланыр. «Лейли вә Мәчнун» операсынын автору исә бу мусигинин муғам вә тәсниф формасындан кениш сурәтдә истифадә этмишдир.

«Лейли вә Мәчнун» операсынын мүвәффәгийәти о заман еканә Азербайжан композитору олан Үзейр Начыбәйовун ярадычылыг йолуну мүәййән әдиб, она истигамәт верир. О, 4 ил ичәрисиндә (1908-чи илдән 1912-чи иләдәк) 7 ени әсәр: «Әр вә арвад» опереттасыны (биринчи дәфә 1910-чу ил майын 12-дә тамашая гоюлмушдур), «Шейх Сәһан» операсыны (биринчи дәфә 1909-чу ил ноябрын 30-дә тамашая гоюлмушдур), «О олмасын,

бу олсун» («Мәшәди Ибад») опереттасыны (биринчи дәфә 1910-чу илдә тамашая гоюлмушдур), «Рүстәм вә Сәһраб» (Биринчи дәфә 1910-чу ил ноябрын 12-дә тамашая гоюлмушдур), «Шаһ Аббас вә Хуршуд Бану» (биринчи дәфә 1912-чи ил мартын 15-дә тамашая гоюлмушдур), «Һарун вә Лейла», «Әсли вә Кәрәм» операларыны язмышдыр.

Үзейр Һачыбәйовун көстәрдийимиз әсәрләриндән бә'зиләри «Һарун вә Лейла») сәһнә үзү көрмәмиш. Бә'зиләри исә («Шейх Сәһ'ан») аңчаг бир дәфә вә («Рүстәм вә Сәһраб») бир нечә дәфә тамашая гоюлуб, сонра автор тәрәфиндән пуч әдилмишдир.

Бу опералардан бә'зиләринин мүвәффәгийәт-сизлийи бир тәрәфдән авторун халг мусигиси ярадычылыгындан кәнара чыхмасы вә бунун нәтижәсиндә мусигинин кениш халг күтләсинә чатмасы, о бири тәрәфдән сәс бөлкүсү нөгтейи-нәзәр-дән (тенор, баритон, бас, сопрано, меццо-сопрано) лазымы актйорлар кадрынын етиш-мәмәси илә изаһ олунур. Одур ки, композитор сонралар язмыш олдуғу операларында импровизацияя доғру гайыдыр. «Әсли вә Кәрәм», «Шаһ Аббас вә Хуршуд Бану» мусигили драматик п'есалары өз мусиги фактурасы илә «Лейли вә Мәч-нун» операсындан хейли фәргләнирләрсә дә бунларын мусигини, автор тамамилә Азәрбайҗан халг мусигисинин лад системасы әсасында язмышдыр.

Азәрбайҗан опералары сайынын артмасы, онларын кениш күтлә арасында рәғбәт газанмасы, ени талантлы сәһнә һәвәскарларынын чохалмасына имкан ярадыр. 1911—1912-чи илләрдә Һүсейн

задә (орденли), Һүсейнаға Һачыбабабәйов (инди республиканын халг артисти-орденли) М. Т. Бағыров (республиканын халг артисти-орденли), Һ. Терегулов (әмәк гәһрәманы), Әһмәд Афдамски, Азәрбайҗан дили билән рус, әрмәни, күрчү гызларындан бир нечә актриса сәһнәйә атылып вә бүтүн энергиялары илә Азәрбайҗан опера сәнәтинин ирә-лиләмәсинә яхындан көмәк әдирләр.

Бир чох әзаблара, мане'ләрә вә чәтинликләрә бахмаяраг, сәһнәмиздә мүвәффәгийәт газанмыш биринчи операларын бир сыра чидди нөгсанлары вар иди. Бу нөгсанлар онунла изаһ олунур ки, Үзейр Һачыбәйов о заман теоретик вә техники билийә малик дейил иди. Композиторун мусиги төһсилиндә систематик дәринлик йох иди. Буну композитор өзү ашағыдакы сөзләр илә тәсдиг әди: «Опера язмаға башлаяркән мусиги билийими сынамаг үчүн мән мусиги элементар теориясына даир Конюсун мәсәләләр китабыны алдым, өзүмү имтаһан этдим вә мүәййән этдим ки, китабда көс-тәрилән мәсәләләрин һеч бирисинә доғру чаваб верә билмирәм. Бундан сонра мән өз үзәримдә сә'й илә чалышмаға башладым вә фикирими биринчи нөвбәдә мусиги теориясыны мәнимсәмәйә вә маһ-нылары нотая салмагда тәчрүбәми артырмаға вер-дим».

Мусиги билийинин кифайәт олмадығыны дү-шүнән Үзейр систематик мусиги төһсили алмаг мәгсәдилә 1911-чи илдә Москва я йола дүшүр. О, Илинскинин тәшкил этдийи мусиги курсуна дахил олур вә бурада бир ил охуюр (Солфеджио дәрсини профессор Мадухиндән, гармония дәрсини исә мүәллим Соколовскидән алып). Лакин, ағыр мад-ди шәраит үзүндән Үзейр төһсилини чавам этдирә

билмир вэ бир илдэн сонра Бакийэ гайыдараг, опера тамашаларыны инкишаф этдирмэклэ мэшгул олур, бу тамашалар этрафында топланмыш актйор гүввэлэрини мөһкәмледир вэ опера тамашаларыны мүнтэзэм вермэйи гайдая салыр.

Өз мусиги културасынын кифайэт дэрэчэдэ олмадығыны көзэлчэсинэ билэн Үзейр Һачыбәйов яры йолда гала билмэзди. О, тәһсил алмаг фикриндән керийэ чөкилмир вэ 1913-чү илдэ енидән Русияя, бу дэфэ Петербурга кедир. Бурада консерваторияя кирмэк мэгсәдилэ имтаһана һазырлашыр (Теория дәрсини мэшһур профессор Калафатиндән алыр). Биринчи Азәрбайчан композитору композиция үзрә бүтүн теоретик дәрсләриндән имтаһан верир, лакин, фортепиано дәрсиндән имтаһан верә билмир вэ буна керә дэ консерваторияя гәбул олунмур. Үзейрә вэ онун талантына рәгбәт бәсләйән консерватория профессорлары һачыбәйовун консерваторияя гәбул эдилмәсинэ сә'й эдир вэ буна наил олурлар.

Композитор Ленинград консерваториясында өз теоретик билийини артырмагла бәрабәр ярадычылыгла мэшгул олур. О, мәнз бурада охуяркән, «Аршин мал алан» опереттасыны язмаға баһлаһыр вэ мүвәффәгийәклә ону баша чатдырыр. Мә'лум олдуғу үзрә, бу оперетта биринчи дэфэ 1914 чү илдэ Бакидә тамашая гоюлмушдур.

Бакидә галмыш бөйүк аиләни сахламаг үчүн лазыми вәсаити олмаян Үзейр өз тәһсилени ахырадәк давам этдирә билмир. Чүнки, еканә кәлир мән'бәи—Баки опера коллективи тәрәфиндән она ара-бир көндәрилән вәсаит иди. Бу коллективин дэ ишинә маарифпәрвәрлик пәрдәси алтында сойғунчулугла мэшгул олан, әсас ә'тибарилә Баки

нефт саһибкарларындан ибарәт «Ничат» чәмийәти мане'лик көстәрирди. Бу фырылдагчылар дәстәси театр ишини, хусусилә яхшы кәлир верән опера ишини өз әлләринә алараг артистләри истисмар эдир, онлары ачлыгда вэ сәфаләтдә бурахыр, өз чибләрини исә газанч илә долдурурдулар. Үзейрин Сарабскийә вэ М. Магомаевә көндәрдийи мәктублар йыртычы «Ничат»-чылар дәстәсинин ич үзүнү ачыр.

Бу мәктубларын бириндә дейилир:
«Бәрадәрим Һусейнгулу!

Әввәлә сәламәт олмағыныз вэ санийән бу тәрәфин әһвалыны хәбәр алсан, аллаһа шүкүр сағ саламат варыг вэ әләвә телеграф васитәсилә йүз манат көндәрмишдин, кәлди чатды вэ әләвә бүкүн Мүслүмдән дәхи кағыз алдым. Языр ки, «Ничат» адамлары көһнә контракты көтүрүб, кедиб полисместрә көстәрибдиләр ки, күя мән яздыгларымы онлара сатмышам. Полисместр дэ Мүслүмүн чавабыны биләндән сонра, онлара дейибдир ки, кединиз Мүслүмбәй илә бир нөв барышыг эдиниз вэ бир дэ Мүслүм мәнә языр ки, ону Тифлис чәмийәти-хейрийәси гышда гастролла чағырыбдыр, Тифлиسدә онлар үчүн үч тамаша версин. Бу да чох яхшыдыр. Иншааллаһ гышда орая кедәрсиниз.

Мән дәхи бу һалда бир тәрәфдән дәрс охумагда вэ бир тәрәфдән дэ «Аршин мал алан»ы язмагдаям. Амма чох гәрибә оперетта олачагдыр. Иншааллаһ сентябрда көндәрәрәм ки, әввәлчә ону голярсыныз. Амма «Әсли вә Кәрәм»и күндүз ойнамагда бөйүк сәһв әдибсиниз, мән бу барәдә Мүслүмә дэ язмышам.

О ки галды пул ишинә о барәдә мәним ишим

яшдыр, чүнки көндөрдийин пулун ярысы мүелли-мә вә дәрс ишләринә кедиб, гәрәз бу һалда пула бөйүк эһтиячым вардыр. Сән көрүнүр ки, пулун һамысыны бир ердә көндәрә билмәсән, элә олан сурәтдә чоһ тәвәггә эдирәм ки, һеч олмасса яры-яры көндәрәсән, йә'ни ики йүз манатыны инди вә ики йүз манатыны да августда. Амма бир дә артыг тәвәггә эдирәм ки, бу ики йүз манаты мүмкүн олса кағызы аланкүнү көндәрәсән ки, пулун кеч кәл-мәси дәрсимә хәләл етирмәсин, иншааллаһ мән консерватория кирәндән сонра Бакийә кәлиб иш-ләрә бир баш чәкмәк фикрим дәхи вардыр. Онда ишләр һамысы асан олар вә ону да бил ки, сәннин зәһмәтин мәнним янымда һеч вахт һәдәр кетмәз, чүнки һәр һалда биз бир-биримизә лазым адамыг вә мәнним дә бу гәдәр әлләшдийим одур ки, кәләчәкдә театр ишини элә бир һала салаг ки, нәин-ки тәк бир Баки вә я Гафгаз, бәлкә һәр бир ердә вә һәр бир шәһәрдә театр вермәйә имканымыз ол-сун.

Анчаг, бир гәдәр вахт көзләмәк вә зәһмәт чәкмәк лазымдыр. Мән Бакидә оларкән өз әсәр-ләримин гәдрини билмирәммиш, амма бурада би-лирәм ки, мәнним әсәрләрим кәләчәкдә бөйүк бир иш көрәчәкдир. Чоһ шадам ки, сатмадым. Инди һәләлик худаһафиз, әлбәттә пулу көндәр ки, ара-да мәтәлчилик олмасын. Бә'д әрзи-салам.

Бәрәдәрин Узейр.

30 июл, 1913-чү ил.

Петербург.»

Узейр һачыбәйов вә онунла бирликдә ачдыга, эһтияча давам кәтирән бир группа энтузиастлар өз бөйүк вә шәрәфли ишиндән керә чәкилмәйир-ләр. Онлар, уғрунда ишләдикләри идеянын доғ-

рулуғуну яхшыча билирләр. Онлар бу ишдә кениш күтләйә архаланырдылар. Онлар чаризм үсул ида-рәсинин тәзийигинә, нефт саһибкарларынын, истис-марчыларын, руһаниләрин вә хан-бәйләрин төһ-гиринә, тә'гибинә давам кәтириб, илдән-илә Азәр-байчан опера сәнәтинин инкишаф этмәк ишиндә вар гүввәләри илә чалышмалыдырлар. Чоһ заман бу сә'йләр пуча чыхырды, чүнки һаким истисмарчы синифләр, ерли буржуазия, чар сатрапларынын, чиновникләринин вә приставларынын күчүнә ар-халанараг Азәрбайчан милли опера сәнәти инки-шафына мин чүрә маниәләртәрәдирдиләр, мәтбу-атда опера вә онун ярадычыларына гаршы тәбли-ғат апарырдылар, операнын «зәрәрли» олдуғуну сүбут этмәйә чалышырдылар, тиндән күллә атан гочуларын васитәсилә артистләри дөймәйә, өлдүр-мәйә чан атырдылар. Мәтбуат васитәсилә эдилән тәзийигә вә тәһгирә даир о вахт нәшр олуан «Иг-бал» гәзетиндән ашағыда кәтирилән бир парча чоһ марағлы олмагла бәрәбәр, олдуғча да күлүнч-дүр. Һәмийн гәзәтдә бириси языр:

«Иштә драма вә саирә фаһиәләртәрәдир бу гәдәр мил-ләтә мә'нәви мәнфәәт вериркән, онлары опера вә опереттая өйрәтмәк бир дүрлү бизи мәннун эдә-мийәр.

Сөз йох ки, һачыбәйов чанабларынын әсәрлә-ри мәсләк вә фикир алидән хали дейилдир. Лакин, биз мүсәлманларда һәләлик элә назик баш йохдур ки, о мәсләк вә идеяны чалғы лисанында әхз әйләйә биләк...

...Йохса ики ил дә бу һалла кедәрсәк, саир театроларымыза йүздән 5 нәфәр дә кәлән олмая-чагдыр».*

*) „Игбал“ № 164

Буржуазия, аличэнаблар, арестократлар Азербайчан операсынын «гара чамаат» үчүн ярадылдыгыны куман эдэрэк бу опера, бу сэнэтэ һеч эһэмнийэт вермир бэлкэ инжишафына миш чүрэ мане'лик жөстэридилэр. Азербайчан културасыны учурума чатдыран мүсаватчыларын ағалыгы заманы, Азербайчан операсынын өлкүн бир вэзиййэтдэ олдуғу инкар эдилмэз бир фактдыр. Театр бинасы яндырылмышды, ону бэрпа этмэк үчүн һеч бир тэдбир көрүлмүрдү, артистлэр ачусуз галмышдылар. Онлара нэинки көмэк эдилмирди, һэтта сөйүлүб, дөйүлүр вэ өлдүрүлүрдүлэр. Буну жөстөрмэк кифайэт эдэр ки, мүсаватчыларын ганлы эллэри илә Азербайчан халгынын эн яхшы талантлы артисти вэ биринчи режиссору Эрэблински вәһшиянэ өлдүрүлмүшдүр.

Артистлэр тэрэфиндэн мүсават маариф министрлийнэ верилмиш эризэйэ хан-бэй һөкүмэтинин нүмайэндэси белэ чаваб вермишди: «Азербайчан халгына опера лазым дейил».

ҮЗЕЙР БИР ДРАМАТУРГ КИМИ

Азербайчан опера сэнэтинин бинөврэсини гоян Үзейр һачыбэйов биринчи азербайчанлы композитор һесап эдилдийн кими, һағлы оларағ, биринчи оперетта автору да һесап эдилир. Онун 30 ил бундан эввэл яздығы «Эр вэ Арвад», «О олмасын бу олсун» вэ «Аршин мал алан» мусигили комедиялары һэлэ индийэдэк өз эһэмийэтлэрини итирмэмиш вэ Азербайчан сәһнэсиндэ бөйүк мүвәффәгиййэтлэ тамашая гоюлмағдадыр.

Тема э'тибарилэ һэтдан көтүрүлмүш бу оперетталар өз мээмуну вэ мусиги фактурасы э'тибарилэ чох марағлы олуб, феодал гайдалара, мүсәл-

Үз. һачыбэйовун чап олунмуш эсэрлэринин үз габығы вэ титулларындан.

ман адат вә әнәнәләринә гаршы йәнәлмиш гүввәт-ли зәрбәдио.

Бу шәрайтдә Азәрбайчан гадынынын вәзийәти дөзүлмәз бир һалда иди. О, тәғиб вә тәһгир олунурду. О, инсанлыг һугугундан мәһрум әдилмишди. Ону гул кими сатыб-алмаг оларды. Мүсәлман ганунлары гадына кишиләрлә бәрәбәрлик вермирди.

Бу һугугсузлуғу, авамлығы, наданлығы, савадсызлығы вә зүлмү өз көзү илә көрән Үзейр һачыбәйов бунлардан ваз кечә биләрдимиз? Исламын ганунларына вә я шәриәтинә гаршы, гадын мудафиәсинә аловлу сөзләрлә чыхыш әдәрәк, композитор Азәрбайчан сәһнәси үчүн ени формалы, йүнкүл жанрлы, мусигили комедиялар ярадыр вә өзүнү бир талантлы драматург, истәдадлы язычы кими кәстәрир.

Үзейрин мусигили комедияларынын хусусийәтләриндән бири будур ки, онун комедияларында иштирак әдән персонаж чох аздыр. Мәсәлән, «Аршын мал алан» да вур-тут 8 нәфәр иштирак әдир, «Әр вә Арвад»да әсасән 3 нәфәр (Мәрчанбәй, онун арвады Миннәт вә Кәблә Губад)вардыр.

Үч пәрдәдән ибарәт олан «Әр вә Арвад» опереттасы Миннәтин гәләбәси илә туртарыр. Миннәтин дедийн кими «гыллы табана» охшаян Кәблә Губадын кәләйи баш тутмур. Кәблә Губадларын вә Мәрчанбәйләрин тәсәввүр әтдикләри Азәрбайчан гадыны онларын һийләләрини ашкара чыхарыр. Чамаат истәһза илә күлүр.

Бунунла автор, пул күчү илә гадын севкисини сатын алмаға сәй әдәнләрин нә кими күлүнч вәзийәтә дүшәчәкләрини кәстәрир. Автор Мәрчанбәйләрин, Кәблә Губадларын ич үзүнү ифша әдә-

рәк, онлары чәмийәт үчүн һеч бир хейир вермәйән шәхсләр кими кәстәрир. Бу шәхсләр чәмийәт үчүн артыг адамлардыр, бунлардан хилас олмаг лазымдыр.

Үзейр бу фикрини, сәһнәни сүпүрән нөкәр Сәфинин дили илә дейир:

«Сүпүрәк көрәк».

Авторун чыхардығы нәтичә беләдир: Мәрчанбәйләри, Кәблә Губадлары чәмийәтдән сүпүрмәк лазымдыр.

Мусиги фактурасы илә чохта зәнкин олмаян бу оперетта сюжет вә йүнкүл жанры, садә дили, халг сөзләри вә маһнылары илә тамашачыны өзүнә чәлб әдир.

Автор өз биринчи опереттасынын нөгсанларыны, чатышмаян чәһәтләрини көрәрәк, бу оперетта илә кифайәтләнмәйиб ени, даһа кеиш, даһа кәскин әсәр язмағы гәрәра алмышдыр.

«О олмасын бу олсун» мусигили комедиясы Үзейр һачыбәйовун икинчи комедиясыдыр. Бу «Әр вә арвад»дан демәк олар ки, бир ил сонра язылмышдыр. Тема, сюжет вә дашыдығы идея үзрә оперетта «Әр арвадын» арды, даһа доғрусу онун давамыдыр. Лакин, композитор-драматург бу әсәрдә о заманкы мүнити даһа айдын, даһа реал тәсвир әтмиш, мәнфур типләри даһа кәскин кәстәрмиш вә тәнгид әтмишдир.

Опереттанын мәркәзи фигурасы Мәшәди Ибадыр. О, кимдир? Мәшәди Ибад әлли яшында дөвләтли бир таһирдир. О, һәр шейи пулла өлчүр мүсәлмән адәтинә көрә Мәшәди Ибад бир һеч дәфә әвләнмишдир. Лакин арвадлары илә пис рәфтар әтдийинә көрә һеч бириси онда галмамышды.

Гадыны дөймәк, әзмәк, она күн вә ишыг вер-
мәмәк, зүлм алтында сахламаг Мәшәди Ибадла-
рын сифәтидир.

Һәсәнгулубәйин, Рзабәйин, Һәсәнбәйин вә гочу
Әскәрин рүшвәтхор олдугларыны билән Мәшәди
Ибад онлара пул басыр, онлары өз тәрәфинә чә-
кир. Өзүнүн дар көрүшүнә бахмаяраг, һәссас вә
пулһәрәст олдугуна бахмаяраг, о, әйни заманда о
заманкы Азәрбайчанын бир сыра ерләриндә олан
нөгсанлары айдың көрүр вә бу нөгсанлары ачыг
сөйләйир. Драматург Үзейр Һачыбәйов бу факты
бүтүн чылпаглығы илә кәскин сурәтдә көстәрә
билмишдир. Күлназы көрмәйә кәлмиш Мәшәди
Ибад күзкүнүн табағында дурараг папағыны нечә
гоймалы олдугуну фикирләшир:

«Инди мән папағымы нә чүр гоюм ки, гызын
хошуна кәлсин: һәр каһ белә гойсам (кәчә гоюр)
онда гыз горхар, элә биләр ки Баки гочусуям.
Әйәр белә гойсам (көзүнүн үстүнә гоюр) онда да
гыз һүркәр, элә биләр ки, Гарабағын памбыг бай-
ләриндәнәм. Һәр каһ бу чүрә гойсам (лап дала
гоюр) онда гызын мәнән зәһләси кедәр, элә би-
ләр ки, Кәнчә гумарбазыям. Әйәр беләнчий гой-
сам, (тәпәсинә гоюр) онда да Шамахы лотусуна
охшарам. Бәс нә төр гоюм? Һамысындан яхшысы
будур ки, башы ачыг отурум, онда гызын хошу-
на кәләр, элә биләр ки, абразабанныям».

Опереттанын әсас идеясы—гадын азадлығы, азад
мәһәббәт вә севкидир. Бу тема демәк олар ки,
Үзейр Һачыбәйовун һәр үч опереттасынын мәр-
кәзиндә дурур. Бу да тәбиидир. Чүнки, о заман
Азәрбайчан гызлары кәләчәк әрләрини көрмәдән,
онлары билмәдән әрә верилирдиләр. Бунун нәти-
чәсиндә чох заман аилә позулурду.

Гадын азадлығы уғрунда чәсарәтлә мұбаризә
эдән Үзейр синифли чәмийәтин нөгсанларыны,
көрмәйә билмәзди. О, өз оперетталарында, ху-
силә «О олмасын бу олсун» да сатгышлығы, рүш-
вәтхорлуғу, наданлығы гочубазлығы вә бу кими
чиркин һәрәкәтләри өзүнә мәхсус аловлу сөзләрлә
ифша вә тәнгид эдир.

Композитор өз оперетталарыны ярадаркән ин-
чә вә мараглы сәһнә үсуллары, драматургия йол-
лары ишләдир. О, тәсвир әтдийи мүнитин һәр бир
хырда кушәсинә белә әл атыр вә бунлары көс-
тәрир.

Үзейр, «Аршын мал алан» опереттасыны Пе-
тербург консерваториясында охуяркән язмыш вә
1914-чү илдә гуртармышдыр. Бу әсәр онун рево-
люциядан габаг яздығы сонунчу әсәридир. Опе-
реттанын сюжети Гарабағын Шуша шәһәри һәя-
тындан алынмышдыр.

Әсәрдәки типләр о дөврүн чанлы адамларыдыр.
Бу типләр, о заман яшayan һәяти вә реал нүмайән-
дәләр иди. Чәмийәт үзәриндә ағалыг эдән буржу-
азия өз һәрәкәтләринин бу әсәрдә ифша әдилди-
йини көрдүйү үчүн һәр чүр йолларла зәрбәни өз үзә-
риндән яйындырмаг мәгсәдилә «Аршын мал алан»ын
идеясыны күтләйә әксинә изаһ әтмәйә чалы-
шырды.

Комедиянын дили драматургун кечмиш мусиги
әсәрләриндә олдугу кими садә-айдын вә ойнагдыр.
Автор Азәрбайчан классик әдәбийятындан да ус-
талыгла ара-бир, хуsusилә лирик арияларда исти-
фадә эдир.

Азәрбайчан инчәсәнәтинин декадасы заманы
Москвада көстәрилмиш бу мусигили комедия бө-
йүк мұвәффәгийәт газанмышдыр. Москва мәтбу-

„Аршын мал алан“ китабынын үз габыгы

атында, «Аршын мал алан» һаггында чох дәрин мәз-мунлу рецензиялар верилмишдир. Москва гәзет-ләриндә дәрч олуна мөгәләләрин бирисиндә «Ар-шын мал алан» һаггында белә язылыр: «Азәрбай-чанлылар нә көвәл «күлүш» уstadларыдырлар. Бу тамашада о гәдәр һәгиги ити фикир вә күлүш, һәм артисләрин оюнунда һәм оркестрин мелодия-ларында, һәм рәссамын үрәк ачан вә парлаг деко-рацияларында чошгун шәнлик вардыр ки, «Аршын мал алан» тамашасына бахаркән, тамашачы гәшш өдирчәсинә күлүр».

Автор мөгәләнин ахырында языр: «Бизим рус комедия театрларымыз («Сатира» театры, оперет-та) «Аршын мал алан»дан өзләри үчүн чох шей кәтүрә биләрләр».

Һәгигәтән, комедиядакы мусиги вә драматур-гия үстүнлүйү, онун сөнмәз инчәлийи, һәгиги реал-изми, халгилыйи «Аршын мал алан» опереттасы-ны мусиги комедияларынын ән яхшы нүмунәләри илә бир сәвийәйә галдырыр.

Декададан сонра «Аршын мал алан» оперетта-сы ССРИ халгларынын дилләринә тәрчүмә олу-намаға башланды, һал-һазырда о, рус, украина, бело-рус, газар, өзбәк вә түркмән диләриндә ойнаныл-магдадыр. Ону да гәйд әтмәк лазымдыр ки, һәлә революциядан габаг «Аршын мал алан» оперетта-сы рус, күрчү, әрмәни, фарс, инкилис, франсыз вә башга дилләрә тәрчүмә әдилмишдир.

Үзейр һачыбәйовун мусигили комедиялары өз сюжети, темасы вә драматургия йолу вә үсул-лары илә гиймәтли олуб Азәрбайчан бәдин әдәбий-ятында мөһкәм ер тутмушдур. Композитор-дра-матург һәинки мусигили комедияларынын, һәтта биринчи операларынын да текстини өзү язмыш-

дыр. Бу драматик дилин өзүнө мөхсус стили вардыр, Лакин бу стил һәлә әдәбийятчыларымыз вә тәнгидчиләримиз тәрәфиндән өйрәнилмәмиш вә изаһ әдилмәмишдир. Һалбуки, буну әтмәк ләзымдыр. Чүнки, Үзейр Һачыбәйов Азәрбайчан әдәбийятынын инкишафында мүәййән рол ойнамыш вә ойнамагдадыр.

Доғрудур, композитор-драматургун комедияларынын дашыдығы идея (биринчи нөвбәдә гадын азадлығы, азад севки), әсәрләриндә бүтүн чылпагылығы илә кәстәрдийи типләр инди мәнфур кечмишин малы олмушдур. Лакин, буна бахмаяраг бу әсәрләрин бир чоху һәлә инди дә сәһнәмиздә гоюлур вә мүвәффәгийәтлә динләнилир.

Нә үчүн?

Она көрә ки, автор:

1. Өз комедияларынын темаларыны вә типләрини һәятдан кәтүрәрәк бу типләри айнада әкс олунан кими дүзкүн вә һәртәрәфли даһа чанлы вә характерик бир шәкилдә кәстәрә билмишдир.

2. Талантлы драматург өз комедияларында синифли чәмийәтин—рүшвәтхорлуғуну, сатгынылығыны, наданлығыны, савадсызлығыны, чүрүмүш әнәнәләрини—йә’ни буржуазия чәмийәтинә мөхсус сифәтләрини чәсарәтлә ачыб, кәскин тәнгид әдә билмишдир.

3. Автор өз комедияларында, кениш күтлә үчүн, ени-ени яранмаға башламыш Азәрбайчан сәһнәси үчүн, мүрәккәб олмаян мараглы драматургийә үсуллары ярадараг, әсәрләрини сәмими, садә вә ойнаг дилдә яза билмишдир.

4. Композитор, Азәрбайчан халгынын зәнкин, чох заман вәләһәдичи мусиги фолклорундан устадлыгла истифадә әдәрәк өзүнә мөхсус көзәл

аһәнкдар, чана ятан мусиги дили ярада билмишдир.

ЧОШГУН ЯРАДЫЧЫЛЫГ ДӨВРҮ

Азәрбайчанда совет һакимийәти гурулдугдан сонра, демәк олар ки, бу һакимийәтин илк күнләриндән Үзейр Һачыбәйов республиканын мусиги културасы гурулушунда актив иштирак әтмәйә башлайыр.

Композиторун, мусиги мүәллиминин вә ичти-маи хадимин бу йолда әтдийи хидмәтләр совет дөврүндә даһа сәмәрәли, даһа долғун, даһа зәнкин олмушдур. О, Азәрбайчан мусигиси вә опера сәнәтинин инкишафында вә йүксәлмәсиндә актив иштирак әдәрәк, Азәрбайчан мусиги културасынын тарихдә мисли көрүнмәмиш гәләбәләрә чатмасы ишине сәммийәтлә көмәк әдир, бу култура я лайигли һәдийәләр верир. Бу һәдийәләр ялныз «Короғлу» операсы илә мәнһудлашмыр. Социалист вәтәнимиздә инчәсәнәтә чох бөйүк, дөвләти әһәмийәт верилдийиндән, Үзейр Һачыбәйовун Азәрбайчан мусиги културасы саһәсиндә әтдийи хидмәтләр дә нәзәрә алыныр, вә һәр бир совет вәтәндашы үчүн бөйүк шәрәфли вә парлаг ә’тимадла гиймәтләндирилир. Баки советинә депутат сечилир, инчә сәнәт хадими ады вә фәхри фәрман алыр. 1937-чи ил 12 декабрда Нахчыван әмәкчиләри тәрәфиндән ССРИ Баш Совети депутатлығына сечилир.

Ленин орденли ССРИ халг артисти Үзейр Һачыбәйов ССРИ халгларынын әлм, култура, әдәбийят вә инчәсәнәт саһәсиндә ән көркәмли вә истә’дадлы оғуллары илә бирликдә Сталин мұкафаты лауреаты адыны алмаға наил олмушдур.

Бөйүк Октябр Социалист революциясынын

етишдирмәси олан Апрель революциясынын илк күнләрден Үзейр Гачыбәйов гәһрәман Гызыл Ордунун сияси идарәсинин инчәсэнәт шө'бәсинә рәһбәрлик эдир вә Гызыл Орду һиссәләриндә бәдди мусиги дәрнәкләри тәшкил этмәйә башлайыр, гызыл әскәрләр арасында өзфәалийәт бәлмәләри, ансамбллар вә хорлар ярадылмасына өзү рәһбәрлик эдир.

Бир аз сонра Маариф Комиссариаты янындакы Инчәсэнәт шө'бәсинин мусиги секциясынын рәһбәрлийинә кечир вә бурада она ени мусиги мәктәби тәшкил этмәк иши тапшырылыр.

Бу иш Азәрбайчан мусиги тарихиндә ени иш иди, чүнки, феодал-мүлкәдәр, чар колониясы олан Азәрбайчанда нәинки мусиги мәктәби, һәтта ибтидаи мәктәб белә йох дәрәчәсиндә иди. Азәрбайчан әмәкчиләринин гәддар дүшмәни олан мәнфур вә сатғын мүсаватчыларың ағалыг этдийи заман, онсуз да аз олан мәктәбләрин, китабханаларын вә башга бу кими маариф култура очагларынын сайы гат-гат азалмыш иди.

О заман мусиги мәктәби яратмаг—һәлә силиниб сүпүрүлмәмиш, мүһитдән говулмамыш мүсәлман әнәнәләринә гаршы чыхмаг демәк иди.

Буну анчаг совет һакимийәти, доғма болшевикләр партиясы әлдә әдә биләрди. Үзейр Гачыбәйов Азәрбайчан совет һакимийәтинин вә Азәрбайчан болшевикләр партиясынын билаваситә рәһбәрлийи вә көмәйи илә мусиги мәктәби ярадыр, бурая төләбәләр топлайыр, мүәллимләр дөвәт эдир вә гызғын бир дөвләт ишинә—мусигичиләр яратмаға, башлайыр. Бу мәктәб үч ил давам этмишдир. Сонралар мәктәб мусиги техникумуна чеврилмишдир. Демәк олар ки, инди ад газанмыш

бүтүн кәнч талантлы композитор вә дирижорларымыз—орденли Әшрәф Гәсәнов, Мәрһум Асәф Зейналлы, инчәсэнәт хадими С. Рустамов, орденли Ниязы, инчәсэнәт хадими Афрасияб Бәдәлбәйли вә бир чох башгалары бу техникумда ибтидаи мусиги билийи алмышлар.

1925—26-чы илләрдә техникум Азәрбайчан Дөвләт Консерваториясы илә бирләшдирилмишдир. Үзейр Гачыбәйов әввәлләр консерваториянын ректор мүавини вә сонралар исә консерваториянын ректору олмушдур. Бакидә, Кировабадда, Ағдашда, Шушада вә совет Азәрбайчанынын башга шәһәрләриндә мусиги мәктәбләринин тәшкили Үзейрин ады илә әлагәдардыр.

Мусиги техникуму илә бәрабәр Үзейр Гачыбәйов Азәрбайчан гадынлар клубунда азәрбайчанлы, эрмәни вә күрчү гадынларындан ибарәт хор дәстәси вә халг мусиги аләтләри оркестри тәшкил, вә хейли заман бу хора вә оркестрә рәһбәрлик эдир.

Мусиги техникумунда вә консерваторияда мусиги мүәллими, клубларда вә әскәри һиссәләрдә бәдди рәһбәр сифәтилә ишләйән Үзейр Гачыбәйов өз үзәриндә чалышмағы, Азәрбайчан мусиги фольклорунун инчәлийини өйрәнмәйи дә унутмамышдыр.

Азәрбайчан муғаматынын көкләри, гайдалары, Азәрбайчан халг маһныларынын ладлары саһәсиндә Үзейрин көрдүйү элми тәдгигат ишләри чох мараглы вә зәнкиндир.

Композитор Азәрбайчан муғаматларынын көкүнү, ифа гайдаларыны вә үсулларыны өйрәнәркән, бу нәтичәйә кәлиб чыхмышдыр ки, Азәрбайчан муғамлары мүәййән ладларда импровизация эдилир,

Азербайжан мусигиси исә 8 әсас ладда гурулуp. Бу ладларын бәзиләриндән ярдымчы ладлар эмәлә кәлиp. Әсас 8 лад онун фикринчә бунлардыp: раст, шур, сәкаһ, чаркаһ, шуштәр, баяты-исфаһан, забул вә һумаюн.

Үзейр һачыбәйов элми тәдгигат ярадычылыгыны бир тәрәфдән сынагдан чыхармаг, обири тәрәфдән онун өзүнүн тәшәббүсү, билаваситә рәһбәрлийи вә сәййи илә ярадылмыш нотлу халг инструментләри оркестри үчүн репертуар яратмаг мәгсәдилә бир сыра, һәчм чәһәтдән бөйүк, мусиги әсәри язмышдыp. Мәсәлән, «чаркаһ» темасында биринчи фантазия вә «шур» темасында икинчи фантазия, «памбыг чөләриндә», «колхоз тарлаларында» вә и. а.

Иран шаири Фирдовсинин аһадан олмасынын 1000 иллийи мүнәсибәтилә композиторун язмыш олдуғу кантатая да (балет, хор вә симфоник оркестрин мұшайнәти илә ифа олунур) муғамларын потенциал йолларыны ахтармаг вә бу йоллары мұәййән этмәк тәчрүбәләриндән бири кими бахмалыдыp.

Бунларла бәрабәр Үзейр консерваторияда, композиторларын, мусигишунасларын вә мусиги профессорларынын ярадычылыг ичласларында вә мүшавирәләриндә Азербайжан мусигисинин әсаслары һаггында бир сыра мәрузәләр этмишдыp.

Өз ярадычылығыны давам этдирәрәк композитор һәммин илләр «мусигинин элементар теориясы» китабыны язмыш, фортепиано үчүн шәрг темасында дөрд хырдача п'еса, трио үчүн (скрипка, виоленчал вә фортепиано) «ашыг саяғы» маһнысыны, Азербайжанда совет һакимийәтинин гурулмасы шәрәфинә һәср әдилмиш алты сәсли бөйүк гимн, Азербайжан ишчи театрынын 10 иллийинә

һәср әдилмиш тәнтәнәли марш (симфоник оркестр үчүн) вә концертләрдә чалыныб охунмаг үчүн бир сыра хырда мусиги әсәрләри язмышдыp.

Ишләринин чох олмасына бахмаяраг, композитор Азербайжан муғамларынын, маһныларынын, мелодияларынын, тәсниф вә дирижкәләринин көкләрини, күшәләрини вә рәңкләрини элми сурәтдә әсасландырмаға олдуғча артыг фикир вермиш вә һал-һазырда «Азербайжан халг ладларынын өйрәнилмәси үчүн рәһбәрлик» элми әсәрини һазырламагдадыp.

Халг инструментләри гурулушунун өйрәнилмәси, теоретик чәһәтдән ишләнилмәси, бәсләнилмәси вә фиксациясы ишиндә дә Үзейр илк тәшәббүсчү, чәсарәтлә енилик кәтирән бир элми ишчи олмушдыp.

Үзейр һачыбәйовун, Азербайжан мусигисинин көкләрини, ладларыны өйрәнмәк вә тәдгиг этмәк фәәлийәти, Азербайжан халг инструментләрини (хүсусилә тар вә каманчаны) өйрәнмәк, онлары нота илә чалмаг вә симфоник оркестрин органик һиссәси этмәк («Короғлу» операсында этдийи кими) илә сых әлағәдардыp.

Азербайжан ладларыны дәриндән анализ этмәк әсасында Азербайжан мусигисинин култур халгларын нота системасы илә һеч дә зидд олмадығыны өз тәчрүбәсиндә мұәййән эдән композитор халг инструментләриндән (тар-каманча, балабан, нағара, зурна, саз түтәк вә и. а.) ибарәт нотла чалан оркестрин тәшкилинә башлағыр вә бу оркестр үчүн хүсуси репертуар ярадыp.

Үзейрин бу тәшәббүсү реакцион мусигичиләр, тәрәфиндән мәнфи гаршыланмыш, ичласларда, йырынчагларда бу мәсәлә кәскин мұбаһисәләрә сәбәб олмушдыp.

Мәлумдур ки, халг инструментләринин айры-айры нөвләри ичәрисиндә тар вә каманча үстүн ер тутур. Бу инструментләр мүйәйән дөврүн мусиги културасынын изини, варлыгыны өз үзәриндә дашыйыр. Көрүнүр ки, вахтилә бу инструментләр анчаг һаким синифин сарайларында, тойларында вә шәнликләриңдә чалынырмыш вә буна көрә дә дар чәрчивә ичәрисиндә галмыш, йә'ни кениш күтләннин малы олмамышды.

Анчаг инди, совет һакимийәти заманы инструментләр кениш күтләләрин малы олмуш. Тар вә каманча бүтүн Загафгазия халгларынын яшайышында севиндиричи мусиги аләти олмагла бәрәбәр симфоник оркестр дә, Европа мусиги инструментләри илә бирликдә өзүнә мөһкәм ер тутмушдур.

Һәлә 1934-чү илдә Үзейр Һачыбәйов «Тарын вә каманчанын перспеквалары» һаггында Азәрбайчан Дөвләт Консерваториясында этдийи мәрузәдә тәләб эдирди:

1. Формача милли, мәзmunча социалист мусиги културасынын инкишафында тарын вә каманчанын бөйүк әһәмийәти вардыр. Она көрә тар вә каманчада чалмаг да ахтарыш илә мөһдудлашдырылмаамалыдыр. Бу иши кениш инкишаф этдирмәк лазымдыр.

2. Мусиги мәктәбләримиз бу чалгы аләтләрини инкар этмәмәлидир, чүнки һәмин аләтләрдә нотла чалмаг тәчрүбәси көстәрмишдир ки, бу сәһәдә чох бөйүк бәди иһәлиийәтләрә чатмаг олар. Тар вә каманчада нотла чалмағын өйрәнилмәси иши гаршымызда бөйүк перспективая йол ачыр. Бу инструментләри практики сурәтдә мусиги мәктәблә-

римизә вә консерватория дахил эдәриксә енилик кәтирмиш оларыг.

3. Тарда вә каманчада нотла яхуд муғам үзрә чалмаг иши гайдая салынамалыдыр вә бу иш бүтүн мусиги мәктәбләримиздә мөһкәмләндирилиб кенишләндирилмәлидир.

4. Тәләбәләри тарда вә каманчада нотла чалмаға өйрәдәркән, Европа мусиги аләтләри үчүн нәшр эдилмиш мусиги китабларындан вә дәрсләвазыматындан кениш истифадә этмәк лазымдыр. Лакин габагчадан бу китаблары вә ләвазыматы тар вә каманча үчүн енидән ишләмәк лазымдыр. Бунула бәрәбәр бу мусиги аләтләри үчүн хусуи рәһбәрлик вә мәшг китаблары яратмаг лазымдыр.

5. Нотла чалынан халг мусиги аләтләри оркестросуну яратмаг ишини сүрәтләндирмәлидир.

Композиторун бу тәләбләри нә чүр гаршыланды. О, ирәли сүрдүйү тәшәббүсә көрә ики тәрәфдән эдилән һүчума гәти чаваб вермәли олду. Бир тәрәфдән көһнә мусигичиләр, мусигишүнаслар, нотаны билмәйән тарчылар вә каманчачылар өз профессионал сәнәтинә тохунулдуғуна көрә бу ениликлә гәтийәйән разылашмадылар вә она зидд позиция тутдулар. О бири тәрәфдән, бә'зи мусиги алимләри, консерваториянын бә'зи профессорлары Үзейрин профессор олмадығыны бәһанә кәтирәрәк, онун элми тәдгигатыны әсассыз һесаб эдиб композитора бу ишдә мин чүрә әнкәл вә мәманиәт төрәтмәйә чалышырдылар.

Бу кими ә'тиразлара, маниәләрә, бахмаяраг, Үзейр өз элми тәдгигат ишини давам этдирир вә тәчрүбәдә сынагдан чыхарыр. Онун сә'йи илә 16 ил бундан әввәл мусиги мәктәби вә консерватория залларында ара-бир сәсләнән халг инстру-

ментләри инди Мирзэ Фэтэли Ахундов адыча Ленин орденли Азэрбайчан Дөвлэт Опера вэ Балэг театрынын симфоник оркестриндэ «Короғлу» кими классик операнын кедишиндэ көзэл инчәлик вэ мәнәрәтлэ сәсләнир.

Һачыбәйов илләр бою тар вэ каманча үзәриндә тәдгигат ишләри апармыш вэ Азэрбайчан тарынын мүкәммел тар олдуғуну, Иран тарына нисбәтән даһа бөйүк мусиги имканларына малик олдуғуну сүбүт этмишдир.

Тар гурулушунун фиксасиясындан башлаяраг, онун сәс гурулушунун (звукрядие) дәйишмәсинәдәк композитор бу халг инструментиңи тәһлил этмиш, тар үчүн Канон типли техники мусиги мәшг китабыны дүзәлтмишдир. Дуловун скрипка үчүн язылмыш репертуарындан алынмыш, ондан артыг хырда әсәри нотла тарда чалмаға мүвәффәгийәтлә уйғунлашдырмышдыр, вэ өзү бир сыра ени әсәрләр язмышдыр. Инчәсәнәт хадими, композитор С. Рустамов тәрәфиндән язылмыш «Тар». Ҷ. Һәсәнованын «Каманча», Әбдүләлимов вэ Г. Чарчоглянын «Балабан» мәктәбләри дә Үзәйр Һачыбәйовун билаваситә көстәриши вэ көмәйи илә язылмышдыр.

Нотла чалынан халг инструментләри оркестри инди ерини мөлкәмләтмишдир. Бу оркестр радио студиясында, Мүслүм Мағомаев адына дөвләт Филармониясынын эстрадасында, концертләрдә чыхыш әдәрәк, динләйиңчиләр тәрәфиндән бөйүк мәнәһбәтлә гаршыланыр. Оркестрин репертуары кет-кедә артыр вэ кенишләнир. Буну көстәрмәк кифайәт әдәр ки, инди бу оркестр мәшһур композитор Бизенин «Кармен» операсындан пар-

Үзәйр Һачыбәйовун чап олунмуш ноталарында.

чалар (икинчи və дөрдүнчү актлар), Чайковскийн «Илин фәсилләри», Глинканын, Моцартын, Шопенин və башга классикләрин әсәрләрини мүвәффәгийәтлә ифа эдир.

Мүслүм Мағомаев адына Азәрбайчан Дөвләт Филармониясы янында 1936-чы илдә тәшкил эдилмиш дөвләт хор коллективинин ярадылмасы да Үзейрин ады илә бағлыдыр.

Мусиги култура чәбһәмизин йүксәлишиндә бөйүк бир фактор олан хор, һәм дә чохәсли хор тәшкили мәсәләси дә гейри мәсәләләрлә бирликдә анчаг социалист революциясындан сонра һәлл эдилмиш бир мәсәләдир.

Бу иш Үзейрә тапшырылмышдыр. О, дөвләт хору тәшкилинин бөйүк әһәмийәтини нәзәрә алараг, бу мәсәләни принципиал йүксәклийә галдырыр və тәшкилат ишләри илә бирликдә хор үчүн хүсуси репертуар яратмаға башлайыр.

Хорун демәк олар ки, илк репертуары тамамилә Үзейр яздығы маһнылардан və чевирдийи нәғмәләрдән ибарәт иди. Бу репертуар илк күнләрдә белә иди: «Ай бәри бах», «Аман нәнә», «Сән көзәл», «Гызыл әскәр», «Комсомолчу гыз» və с. сонралар бу репертуар классикләрин, кәнчә Азәрбайчан композиторларынын әсәрләри илә зәнкинләшмиш və кетдикчә кенишләнмәкдәдир.

Азәрбайчан инчәсэнәтинин Москвада кечирилмиш декадасы заманы Азәрбайчан дөвләт хору бөйүк мүвәффәгийәтлә чыхыш этмиш və гызыл пайтахт ичтимаийятынын рәғбәтини газанмышды. Москва мәтбуаты хорун халг инструментләри оркестри və рәгс ансамблы илә бирликдә ифа әтдийи Үзейрин «Сталинә салам» кантатасына хүсусилә бөйүк гиймәт вермишдир.

Декада заманы Москва мәтбуаты хорун və нотлу оркестрин көркәмли наилийәтләрини гейд эдәрәк язмышды.

«Инди совет Азәрбайчанынын мусиги коллективләри гаршысында ярадычылыг чәһәтдән дурмадан тәкмилләшмәк үчүн кениш йол ачылмышдыр. Неч бир шүбһә ола билмәз ки, Азәрбайчан хору və халг инструментләри оркестри өз ярадычылыг тәчрүбәсини классик мусиги културасынын və халг инчәсэнәтинин ән яхшы нүмунәләри илә дурмадан зәнкинләшдирәчәк, Совет Иттифагынын ән яхшы бәдии коллективләринин өн сыраларында кедәчәкдир».

Азәрбайчан дөвләт хору бу йол илә систематик сурәтдә ирәлиләмәкдәдир. Онун репертуары кет-кәдә артыр, кенишләнир və зәнкинләшир. Инди бу хор гәдим və ени Азәрбайчан маһнылары илә бәрәбәр гардаш рус, күрчү, эрмәни, өзбәк və башга совет халгларынын маһныларыны да («Сулико», «Әйәр сабаһ муһарибә оларса», «Вәтәним» və и. а.) мәнәббәт və мәнәрәтлә ифа эдир.

Хор үчүн ярадылан репертуар халг нәғмәләри әсасында ярадылыр, бу репертуар ишләнмиш халг нәғмәләри илә зәнкинләшдирилир, һәм дә халг нәғмәләринин стили və хүсусийәти, онларын ифа гайдалары диггәтлә və әһтиятлә муһафизә олуна.

Азәрбайчан халг нәғмәләрини илк дәфә гормонизация эдәркән Үзейр һачыбәйов Европа классик охумаларда тәсадүф эдилән ади дөрд сәслик гайдаларыны тәтбиг әтмир, о, контрапункт дейилән чохәслилик гайдасыны тәтбиг эдир. Бунунла композитор Азәрбайчан нәғмәсини лабүд «Европалашдыра билән механики гормонизациядан узаг-лашдырыб белә бир гормонизация гайдасыны кә-

гүрүр ки, бурада милли нөгмөнүн бүтүн хүсусий-йөтлөри һесаба алыныр вэ онун (нөгмөнүн) этили тамамилэ муһафизэ олуһур.

Мүасир хор нөгмэлэри үчүн күмраһ, гүввәтли вэ гәһрәман тон характерикдир. Ени хомбахт һәятымызын ярадычысы вэ гәләбәләримизин илһамчысы, партиямызын вэ халгларымызын даһи рәһбәри бөйүк Сталинэ һәср әдилмиш «Сталинэ садам» нөгмәси бу характери хүсусилэ гөйд эдир.

«Раст» мугамы ладында язылмыш бу кантата дөрд һиссәдән ибарәтдир. Нәр һиссә өз мәзмунуна көрә әсас темая табе әдилир.

Хор нөгмәләринин културасы кет-кедә артыр, йүксәлир вэ кенишләнир. Бу култура опера әсәрләриндә мүвәффәгһийәтлә баша чатдырылмыш форма алмышдыр.

Кировабаддакы мусиги мәктәби янында бөйүк хор дәстәсинин, Азәрбајҗанын бир Тыра районларында ашыг хорларынын вэ колхоз ансамблларынын ярадылмасы, чоһөсәли хор културасынын кенишләмәси вэ йүксәлмәсини көзәлчәсинә сүбүт эдир.

Совет инчәсәнәтинин тәрәггис уғрунда бу гәдәр энтузиазмла вэ гүввә илә йорулмадан чалышан Үзәйр һачыбәйов, Ленин—Сталин партиясы вэ совет һөкүмәти тәрәфиндән она әдилән әтимады доғрултмағы өзү үчүн шарәфли бир вәзифә һесап әтмишдир.

«Короғлу» операсы вэ бөйүк Сталинин 60 иллийинә һәср әдилмиш кантата, Үзәйр һачыбәйовун бөйүк социализм гурулушундан илһам алараг див аддымларла ирәлиләмәси вэ артмасына һийдын сүбүтдур.

Автор кечмиш, импровизация әдилән операла-

рына бәизәмәйән әсл классик опера яратмаг үчүн шидди һазырлыг апармышдыр.

«Короғлу» операсы һачыбәйовун бөйүк әсәрләри ичәрсиндә эн көркәмли, эн диггәтәшәян әсәрдир. Бу опера Азәрбајҗан милли мусигисиндә композиторуш 30 иллик ярадычылыг фәалийәтинин нәтичәси олуб, бу фәалийәтә екуи вурмушдур.

Опера илк дәфә 1937-чи ил апрелин 30-да йәни совет Азәрбајҗанынын XVII илдөнүмү байрамы күнләриндә тамашая гоюлмушдур.

Күтлә операны сәминийәтлә гаршыладаы. Күтләнин сәсинә уйғун олараг мәтбуатымыз да «Короғлу» операсыны сон дәрәчә йүксәк гиймәтләндирди.

Азәрбајҗан инчәсәнәтинин 1938-чи илдә Москвада кечирилмиш декадасы заманы Москва инчәманийәтына, партия вэ һөкүмәт рәһбәрләринә көс-тәрилмиш «Короғлу» операсы бөйүк гиймәт газанмышдыр. Москва мәтбуаты бу операны «Совет инчәсәнәтинин парлаг гәләбәси» кими гиймәтләндирмишдир.

Москва мәтбуаты «Короғлу» операсына чоһлу рецензия язымыш вэ совет өлкәсинин адлы-санлы адамларынын рәйләрини өз сүтунларында дәрч әтмишдир.

Мәсәлән, «Правда» 6 апрел тарихли нөмрәсиндә «Короғлу» операсы һаггында языр:

«Короғлу» операсы сөзүн әсл мәнасында милли әсәрдир, халг ярадычылығынын чанлы бир сурәтдә чошдуғу бир әсәрдир. Бу операнын мусигисиндә талантлы вэ күчлү халгын һәрарәтли нәфәси һиссә әдилир. Мәһз, буна көрә, «Короғлу» операсыны һәтта композиторуң дикәр авторларда

тәсадуф эдилән үсуллардан истифадә этдийи ер-
ләрдә дә, тәглиддән тамамилә узаг олан оригинал
әсәр адландырмаг олар...»

«Известия» гәзети һәмнин тарихли нөмрәсиндә
языр:

«Азәрбайчан опера вә балет театрынын дүнән
көстәрдийи «Короғлу» тамашасы мусиги, декора-
ция вә ифа боялары комплекси илә инсаны һей-
ран әдир.»

1938-чи илдә бүтүн өлкәнин үрәйи олан Гызыл
Москвада кечирилмиш Азәрбайчан инчәсәнәтинин
декадасы бөйүк һадисә иди. Азәрбайчан халгынын
ярадычылыг културасы илә чох миллионлу совет
халглары һаглы слараг фәрәһләнди, чүнки бу йүк-
сәк ярадычылыг нүмунәси Ленин—Сталин парти-
ясы милли снәсәтин парлаг нәтичәсидир.

Азәрбайчан инчәсәнәтинин декадасы гуртар-
дыгдан сонра Азәрбайчан инчәсәнәт ишчиләринин
Кремлдә гәбулу олмушдур. Онлар даһи Сталин
вә сун яхын силаһдашлары илә көрүшмүшләр.

Гәбул заманы Азәрбайчан инчәсәнәтинин көр-
кәмли хадими, инчәсәнәтимизин тәрәггиси уғрун-
да, онун йүксәлиши уғрунда 30 илдән артыг йо-
рулмдан, вар гүввәси илә, шәрәфлә чалышмыш
композитор Үзейр һачыбәйов нитг сөйләйәркән
демишдир.

«Ленин—Сталин партиясынын рәһбәрлийи илә
Азәрбайчан халгынын әлдә этдийи наилийәтлә-
ри Совет Иттифагынын пайтахтында нүмайиш эт-
дирмәк сәадәти бизә нәсиб олду. Совет Азәрбай-
чанынын инчәсәнәт ишчиләри йүксәк мұкафата
найл олдулар: онлар рәһбәр вә мүәллим, доғма
Сталини көрдү вә алгышлады, онлары партия вә
һөкүмәт рәһбәрләри көрдүләр вә алгышладылар».

Йүксәк шәрәфли мұкафата—Ленин ордени ал-
маға лайиг билинмиш исте'дадлы композитор Үзейр
Һачыбәйов өз чыхышыны гәһрәман болшовик-
ләр партиясынын шәрәфинә, халгларын рәһбәри
Сталин йолдашын шәрәфинә тост демәклә гуртар-
мышдыр.

Халглар рәһбәри, даһи Сталин илә көрүш Үзейр
Һачыбәйова ени гүввә, ени руһ, ени илһам
вермишдир.

Апрелин 17-чи кечәсиндәки бу көрүш исте'-
дадлы композитор үчүн бөйүк, долғун ярадычы-
лыг программасыны тәйин этмишдир. Композитор
бу программаны көрүшдән сонра «Рәһбәрлә кө-
рүш» адлы мәгаләсиндә айдын вә кениш ифадә
этмишдир.

«1938-чи ил 17 апрел күнү, Азәрбайчан халгы-
нын вә онун инчәсәнәтинин тарихиндә байрам
күнүдүр. Бу күн Азәрбайчан инчәсәнәтинин ишчи-
ләри Кремлдә бөйүк Сталин вә онун сәдагәтли
силаһдашлары тәрәфиндән гәбул эдилдиләр. Бу
күнүн мәним үчүн, дақадада иштирак әдәнләрин
һәр бириси үчүн ән мүгәддәс вә ән әзиз һәсрәтин
һәята кечирилмәси күнү олдуғуну сөйләмәйә әһ-
тияч вармы? Ярадычылыг фәалийәтимин 30 или-
ни, бу күн, парлаг күнәш кими ишыгландырды.
Инсан гәлби бундан даһа бөйүк севинч, бундан
даһа бөйүк сәадәт һисс әдә билмәз. Будур ки,
Молотов йолдаш Кремлдә мәни мұвәффәгийәт-
лә тәбрик этдикдә мән она: «Сәадәтлә, бөйүк ин-
сан сәадәти илә, Молотов йолдаш!» дейә чаваб
вердим».

...Кизләтмирәм; мән, яратдығым әсәрләр ичә-
рисиндә ән яхшы сайдығым, ярадылмасына илләр-
лә чалышдығым «Короғлу» операсы һаггында

„Короғлу“ китабынын үз габыгы.

Сталин йолдашын фикрини чох билмэк истэйирдим, Лакин о гэдэр һэйэчанлы идим ки, «Короғлу» һаггында Сталин йолдаша биринчи олараг суал вермэйэ чэсарэт этмирдим. Сталин йолдаш, санки мөним фикрими дуймушду. Стол башында ян-яна отуран кими мэнэ деди ки, операм һаггында бир нечэ гейди вардыр. Мэн эзиз вэ севимли рәһбәримизи бөйүк үрәк һэйэчаны илә динләйирдим. «Короғлу» операсынын Сталин йолдаша чох хош кәлдийини эшитдикдә, үрәйими элә бир севинч һисси долдурду ки, буну сөзлә ифадә эдә билми-рәм.

Сталин йолдаш деди ки, бу операнын мәзий-йәти халг ярадычылығы әсасында язылмасындадыр, сюжетинин халг эпосу әсасында гурулмасындадыр. Мэн Сталин йолдаша чаваб олараг дедим ки, «Короғлу» операсыны язаркән мән мусиги културасы саһәсиндә партиямызын хәттини әсәримдә әкс этдирмэйэ чалышмышам, композитор фантазиясыны халг ярадычылығы илә әлагәләндирмәк истәмишәм. Сталин йолдаш бунун чавабында деди ки, сиз доғру һәрәкәт этмишсиниз. Сонра әләвә этди ки, бәзи композиторларымыз халг мусигисинин бөйүк бәдии сәрвәтинә сәһни бахырлар, көрүнүр ки, онлар халг маһнысынын әсрләр нәтичәсиндә ярадылдығыны, бу мүддәтдә яхшыча ишләндийини вэ тәмизләндийини вэ инди бунун бизә тамамилә мүкәммәл сәнәт формасында чатдығыны баша дүшмүрләр.

Сталин йолдашын сөзләри мөним үрәйимә дәрин тәсир этди, мән бу сөзләри бүтүн кәләчәк ярадычылыг ишим үчүн рәһбәрин кәстәриши кими, мәсләһәти кими, бүтүн һәятым үчүн түввәт мәнбәи кими гәбул этдим. Сталин йолдашын «Короғлу» операсы һаггында данышаркән мусиги-драма яра-

дычылыгынын хүсусийәтләрини олдугча дәрин, олдугча инчә баша дүшмәси мәни тамамилә һейрән этди. Сталин йолдаш операны, там ма'насы илә айры-айры пәрдәләринә көрә тәһлил эдиб хүсусән үчүнчү пәрдәнин антрактыны көстәрәрәк деди ки, онун үзәриндә енә ишләмәк лазымдыр, операнын финалы тәнтәнәли эдилмәлидир.

«Короғлу» операсынын автору олмаг э'тибарилә мән дейә биләрәм ки, һәгигәтән бу нөгсанлар әсәринин бәдин тамамлығына мане олур.

«Короғлу» операсында этдийим тәчрүбәйә,— симфоник оркестринә Азәрбайҗан халг инструментләрини дахил этмәк тәчрүбәсинә Сталин йолдашын вердийи мүсбәт гиймәт мәни чох севиндирди. Сталин йолдаш халг рәгсләримизин вә хор маһныларымызын она чох хош кәлдийини сөйләйәркән халгымын инчәсэнәти үчүн ифтихар һисси үрәйини долдурду.

Мүсаһибә заманы Ворошилов йолдаш мәнә деди ки, мән «Короғлу» кими даһи ики опера язым. Сталин йолдаш бу сөzlәри эшидәркән деди: «Сиз ики дейил, дөрд белә опера язмалысыныз». Бу моментдә кечирдийим һәйәчаны ифадә этмәк үчүн сөз тапмырам.

Сталин йолдашла этдийим мүсаһибә мәнә ени гүввәт верди, мәни бу вахтадәк һеч бир заман һиссә этмәдийим бир шәкилдә руһландырды. Мән белә чаваб вердим: «Рәһбәрин ирадәсини еринә етирәчәйәм».

Партия вә һөкүмәт мәни йүксәк мүкафата лаийиг көрмүшләр. Мән Ленин ордени илә тәлтиф эдилмишәм, мәнә ССРИ халг әргисти ады верилмишдир. Сталин йолдашла көрүш, онун көстәришләри вә алдығым мүкафатлар мәнә дейир ки, мән

өз халғым үчүн, социализм вәтәнимизин инчәсэнәти үчүн чох-чох ишләр көрмәлийәм». *

Гәһрәман Ленин—Сталин партиясында, халглар рәһбәри вә досту Сталинин көстәришләриндән илһам алмыш композитор Азәрбайҗан инчәсэнәт декадасындан сонра ени энергия илә ярадычылыг ишинә башлайыр вә яхын заманда «ики дейил, дөрд белә опера» язмаг үзәриндә дүшүнүб чалышыр.

Ени опера язылышына һазырлыг көрәркән орденли композитор, ССРИ халгларынын һәятында диггәтәшяни бир һадисәйә—даһи Сталинин андан олмасынын 60 иллийинә бөйүк руһ йүксәклийи илә язымыш олдуғу Кантатаны һәсрәт этди. Өз һәчми илә бу Кантата демәк олар ки, бир операя бәрәбәрдир. Үч бөйүк һиссәдән ибарәт олан Кантата хошбахт Азәрбайҗан халгынын ССРИ халглары илә бирликдә шән вә шәрәфли фәалийәт, гәһрәманлыглар вә ийидликләр көстәрдийини тәсвир эдир.

Кантатанын мусигиси Үзәйр һачыбәйова махсус мусиги дили илә язылмыш, нәғмәләр вә рәгсләр бир бири илә бағланмыш вә Кантата өз башланғычындан ахырынадәк социалист оптимизми илә долудур. «Короғлу» операсында олдуғу кими бурада да композитор өз ярадычылығына кениш имкан верәрәк мусиги материалыны халга доғма вә әзиз тутмуш, өз ярадычылығыны халг ярадычылығындан айырмамышдыр.

Халгдан айрылмамаг, халг илә бирликдә яшаммаг, халгын интереси, сәадәти үчүн яратмаг—әсл ичтимаи хадимин сифәтләринин әсасыдыр.

* „Коммунист“ 21/IV-38, № 91

КОМПОЗИТОРУН 1940-чы ИЛЭДЭК ЯЗМЫШ
ОЛДУҒУ ЭСЭРЛЭРИ

Опералары	Биринчи дэфэ тамашая гоюлмасы
1. Лейли вэ Мэчнун	1908-чи ил 12 (25) январ, Бакидэ.
2. Шейх Сэн'ан	1909-чу ил 30 ноябр, Бакидэ.
3. Рүстэм вэ Сөһраб	1910-чу ил 12 ноябр, Бакидэ.
4. Шаһ Аббас вэ Хуршуд Бану	1912-чи ил 15 март, Бакидэ.
5. Әсли вэ Кәрәм	1912-чи ил, Бакидэ.
6. Ғарун вэ Лейла (ойнанылма- мышдыр).	
7. Короғлу	1937-чи ил 30 апрел, Бакидэ.

Мусигили комедиялары	Биринчи дэфэ тамашая гоюлмасы
1. Әр вэ арвад	1910-чу ил 12 март, Бакидэ.
2. О олмасын бу олсун (Мәшәди Ибад)	1910-чу ил 12 сен- тябр, Бакидэ.
3. Аршын мал алан (сөзләри композиторун өзүвүндүр).	1914-чү ил, Бакидэ.

Бөйүк формалы әсәрләри. Биринчи дэфэ ифа олунамасы

1. Азәрбайчанда совет һаки-
мийәти гурулмасынын 10
иллийнә һәср әдилмиш бө-
йүк гимн (оркестр илә). 1930-чу ил 30 апрел,
Бакидэ.
2. Азәрбайчан ишчи театры-
нын 20 иллийнә һәср әдил-
миш тәнтәнәли марш (сим-
фоник оркестр үчүн) 1931-чи ил, Бакидэ.
3. Фирдовсинин 1000 иллийнә
һәср әдилмиш, симфоник ор-
кестрин мүшайнәти илә хор
вэ балетли кантата. 1935-чи илин пайы-
зында. Бакидэ.
4. И. В. Сталинин 60 иллийнә
һәср әдилмиш, симфоник ор-
кестрин мүшайнәти илә хор
вэ балетли кантата. 1939-чу ил 21 декабр,
Бакидэ.
5. Сталин һаггында маһны 1938-чи ил март,
Баки.
6. Биринчи фантазия („Чар-
каһ“, темасында).
7. Икинчи фантазия („Шур“ те-
масында).

Элми эсэрлэри

1. Мусигинин элементар теориясы.
2. Тар пәрдэләринин енидән гурулмасы проекти.
3. Техники мәшгәләр (тар үчүн, Канон типиндә).
4. Шәрг темасында дөрд хырда п'еса (фортепиано үчүн).
5. Дуловун репертуарындан көтүрүлмүш вә тарда нотла чалмаг үчүн енидән ишләнилмиш 10-дан артыг мәшг.

ГЕЙРИ ДИЛЛЭРЭ ТӘРЧҮМЭ ЭДИЛМИШ ЭСЭРЛЭРИ

Совет халглары дилиндә

	Тәрчүмә эдәни.
1. Аршын мал алан—рус дилиндә—1917-чи илдә	Ф. Ахундов
2. " " " " дилиндә—1938-чи илдә	Б. Бас (Аркин)
3. " " " " дилиндә—1938-чи илдә	Яковлев вә Гли-кштейн.
4. " " " татар дилиндә—Ч. Байкин	
5. " " " тачик дилиндә—Амин зодә	
6. " " " уйгур дилиндә—К. Хасанов	
7. " " " эрмәни дилиндә—	—
8. " " " күрчү дилиндә—	—
9. " " " күрд дилиндә—	—
10. " " " ләзки дилиндә—	—
11. " " " белорус дилиндә—	—

12. " " " йәһуди дилиндә— —
13. " " " газар дилиндә— —
14. " " " украинна дилиндә— —
15. " " " гырғыз дилиндә— —
16. Кор оғлу рус дилиндә—1938-чи илдә
Ч. Пашаев
17. " " " рус дилиндә —1939-чу илдә
шаир Ивнев.
18. Лейли вә мәчнун—эрмәни дилиндә
19. О олмасын, бу олсун " дилиндә
20. " " " күрчү дилиндә
21. " " " татар дилиндә—Ч. Байкин,
22. Сталинин 60 илли-
йинә һәср эдилмиш
кантата рус дилиндә—1940-чы илдә
Губад.

Харичи дилләрдә

23. Аршын мал алан эрәб дилиндә
24. " " " фарс "
25. " " " немец "
26. " " " франсыз "
27. " " " инкилис "
28. Шаһ Аббас вә
Хуршуд Бану фарс "
27. Әсли вә Кәрәм фарс "

ЭСЭРЛЭРИНДӘН ЧАП ОЛУНМУШ ПАРЧАЛАР

(Азәрбайчан дилиндә)

1. Ахшам олду „Әсли вә
Кәрәм,-дән (хор) „Азәрбайчан дөвләт
мусиги нәшрийяты“
1924-25-чи ил.

2. Эй сәба ели „Әр вә ар-вад“-дан
3. Чүр'әтимин сиррини бил „Шаһ Аббас вә Хуршуд Бану“-дан (ария)
4. Комсомол гыз (вокал)
5. Гызыл әскәр маршы (хор)
6. Мәчнунун атасынын ариясы „Лейли вә мәчнун“, -дан.
7. Ашығ саяғы (чалғы үчүн).
8. Нинни
9. „Азәр. түрк эл нәғмәләри мәчмуәси“ 1927-чи ил Баки.

К и т а б ы н и ч и н д ә к и л ә р :

1. Бешик башында
2. Туту нәнәм
3. Иш башына
4. Сәһәр, сәһәр, яз чағы
5. Зәһмәтин ишығы
6. Шәфәг сөкүлүркән
7. Чыхды күнәш
8. Чәк шумла, ери
9. Бичинчийәм
10. Бир гуш дүшдү һавадан
11. Етим гузу
12. Гарабағ шикәстәси
13. Сачын учун һөрмәзләр
14. Еләли
15. Үч телли дурна
16. Күчәләрә су сәпмишәм
17. Уча барыдан ашарам
18. Гары гыз
19. Галада ятмышдым
20. Эвләринин далы гая

21. Әлиндә сазын гурбаны
22. Айын айдынлығы
23. Анама дейим
24. Бағын бағымча вармы?
25. Дағларда чичәк

Рус дилиндә

1. Никарын 1-чи ариясы—„Короғлу“нун 1-чи пәрдәсиндән тәр. М. Арчыбашевиндир. (фортепианонун мүшайиәти илә охунур).
2. Никарын 2-чи ариясы („Короғлу“нун) II пәр. (форт. мүш. охунур). тәр. М. Арчыбашевиндир.
3. Ашиг маһнысы — „Короғлу“нун IV пәр. (форт. мүш. охунур). тәр. М. Арчыбашевиндир.
4. Мәчнунун атасынын ариясы „Лейли вә Мәчнун“ I пәр. (форт. мүш. охунур). тәр. Яковлевиндир.
5. Гызларын хоры. „Лейли вә мәчнун“ III пәр. (форт. мүш. охунур). тәр. М. Арчыбашевиндир.
6. Хор „Лейли вә мәчнун“ IV пәр. тәр. (форт. мүш. гатышыглы хор) М. Арчыбашевиндир.
7. Күлчөһрәнин ариясы „Аршын мал алан“ IV пәр. тәр. М. Арчыбашевиндир.
8. Сүлейманын куплети „Аршын мал алан“ I пәр. Тәр. М. Арчыбашевиндир.

Гызыл Ордунун илдөнүмү мүнәсибәтилә

2. Сиври маршы (хор үчүн) 1936 ил.
1. Пиядалар маршы (хор үчүн) „

Баки нефтчиләринә һәср әдилмиш

1. Мазут (форт. мүшайиәтилә охумаг үчүн)

ГРАМОФОН ПЛАСТИНКАСЫНА АЛЫНМЫШ ЭСӘРЛӘР

1. Ай бәри бах—композитор тәрәфиндән енидән ишләнилмишдир (халг маһнысы).

2. Ашиг олдум „Аршын мал алан„ын II пәрдәсиндән Күлчөһрәвин ариясы.
3. Бүл-бүли зарәм „Аршын мал алан„ын I пәр.
4. Ашиг саяғы — (трио үчүн).
5. Короғлунун ариясы. „Короғлу“нун III пәр.
6. Никарын ариясы. „Короғлу“нун I пәр.
7. Кириш. „Короғлу“нун III пәр.
8. Рәгс „ „ III пәр.
9. Ашиг һавасы „ „ IV пәр.
10. Чәнли бел „ „ III пәр.
11. Сталин һаггында маһны (сөзләри орденли шаир С. Рүстәмдиндр).
12. Сән көзәл (Азәрбайчан Халг маһнысы. Үзейн. һачыбәйов тәрәфиндән енидән ишләнмишдир).
13. Фантазия № 2. икинчи һиссә.

ҮЗЕЙР ҺАЧЫБӘЙОВУН ЭСЭРЛӘРИ ВӘ МӘГАЛӘЛӘРИ

А з э р б а й ч а н д я л и н д э

1. һачыбәйов, Үз. О, олмасын бу олсун 4 пәрдәли опереттадыр. Баки, Бәрадәран Оручов Нәшрийяты. 1912. 59 сәһ. +1 автор. портрети. 50 гәп.
2. һачыбәйов, Үз. Шаһ Аббас вә Хуршуд бану. 4 мәчлисли вә 6 шәкилли бир операдыр. Баки, Бәрадәран Оручов нәшрийяты. 1912. 55 сәһ. +1 автор. портрети. 25 гәп.
3. һачыбәйов, Үз. Әсли вә Кәрәм. 4 пәрдәли, 6 шәкилдә милли операдыр. Баки, Бәрадәран Оручов нәшрийяты. 1914, 57 сәһ. 35 гәп.
4. һачыбәйов, Үз. Аршын мал алан. 4 шәкилли бир оперетта. Баки, Бәрадәран Оручов нәшрийяты. 1915. 72 сәһ. 40 гәп.
5. һачыбәйов, Үз. һарун вә Лейла, Әрәб әмир-

ләри заманына даир, мусиги илә тәртиб эдилмиш 5 пәрдәли бир һекайәт. Баки, Бәрадәран Оручов нәшрийяты, 1915, 54 сәһ. 40 гәп.

6. һачыбәйов, Үз. «Лейли вә Мәчнун» (4 пәрдәли вә 6 шәкилли бир операдыр). Әсәр Фүзули. Драм вә опера сурәтинә салыб мусигисини дүзәлдән һачыбәйов Үз. Баки, Бәрадәран Оручов нәшрийяты, 1917, 38 сәһ. +1 автор портрет. 50 гәп.

7. һачыбәйов Үз. Вәзифәйи мусигийәмизә аид мәсәләләр. «Сәнае Нәфисә» Баки 1921, 20 апрель № 1. сәһ. 9—12

8. һачыбәйов Үз. Театр тәссүраты «Маариф вә Мәдәнийәт» 1925. № 3. Сәһ. 27—28.

9. һачыбәйли, Үз. Азәрбайчан мусиги һаятына бир нәзәр. «Маариф вә Мәдәнийәт» 1926. № 1. Сәһ. 27—30.

10. һачыбәйли. Үз. Шәрг мусиги вә гәрб мусиги алаты, «Маариф вә Мәдәнийәт» 1926. № 4 Сәһ. 31—33.

11. һачыбәйли, Үз. Мусигидә тәрчүмә. «Маариф вә Мәдәнийәт» 1926. № 5—6. Сәһ. 25—26.

12. һачыбәйов, Үз. Шәрг мусигиси һаггында гәрб алимләринин тәфсири. «Маариф вә Мәдәнийәт» 1926. № 7. Сәһ. 30—33.

13. һачыбәйли, Үз. Азәрбайчан мусиги тәһсили. «Маариф вә Мәдәнийәт» 1926. № 12, Сәһ. 21—23.

14. һачыбәйов, Үз. Ленин—Сталинин милли сиясәтинин тәнтәнәси. «Коммунист» 28—I—38.

15. һачыбәйов, Үз. «Короғлу» операсы һаггында. «Коммунист» 5 IV 38.

15. һачыбәйов Үз. Ярадычылыг үчүн ени гүвәт. «Коммунист» 9 IV 38.

17. һачыбәйов, Үз. «Аршын мал алан» һаггында гейдләрим. «Коммунист» 11 IV 38.

18. **Начыбэйов, Уз.** Рәһбәрлә көрүш. «Коммунист» 21 IV 38.
19. **Начыбэйов, Уз.** Марксизм-ленинизмә ейәлә-нәк. «Әдәбийят гәзети» 18 I 39. № 3 (208).
20. **Начыбэйов, Уз.** Совет Азәрбайчанынын мусиги. културасы. «Коммунист» 5 II 39.
21. **Начыбэйов, Уз.** Әрәблински Театр тарихи-миздә унудулмаз сәнәткардыр. «Революция вә Култура» 1939, № 4, Сәһ. 117—118.
22. **Начыбэйов Уз.** Мусигидә, халгчылыг. «Революция вә култура». 1939, № 5. Сәһ. 110—112.
23. **Начыбэйов, Уз.** Әзиз гонагларымыза алов-лу салам. (Эрмәнстан инчәсәнәт декадасы ишти-ракчылары Бакидә) «Коммунист» 16 XI 39.
24. **Начыбэйов, Уз.** «Искәндәрнамә», «Коммунист» 1 I 40.
25. **Начыбэйов, Уз.** «Яхшы башлангыч», «Коммунист» 21 IV 40.
26. **Начыбэйов, Уз.** Чайковски вә Азәрбайчан мусигиси. П. И. Чайковски—бөйүк рус компози-тору китабындан. Баки, Азәрнәшр. Сәһ. 34—38.
27. **Начыбэйов, Уз.** Бөйүк композитор, «Коммунист» 6 V 40.
28. **Начыбэйов Уз.** Чайковски вә Азәрбайчан мусигиси. «Революция вә култура» 1940. № 5, —6. Сәһ. 122—124.
29. **Начыбэйов, Уз.** Композиторун ярадычылы-гы. Мүслим Магомаев брошюрасы, Азәрнәшр. 1940. Сәһ. 4—7.

Рус дил йндә

1. **Гаджибеков Уз.** Музыкально-просветитель-ные задачи Азербайджана. «Искусство» органн Отд. Искусств Наркомпроса Азербайджанской ССР. Баку, 1921. № 1. ст. 26—27.

2. **Гаджибеков Уз.** Магомаев М. Азербайджан-ские-тюркские народные песни. Запись и гармонизация Уз. Гаджибекова и Магомаева М. Баку. Азәрнәшр. 1927

3. **Гаджибеков Уз.** Об азербайджанской тюрк-ской народной музыке. «На рубеже Востока». 1929 № 3. стр. 76—78

4. **Гаджибеков Уз.** Перспективы тары и кеманчи в ВУЗе. Стенограмма совещания при Азербайджанской гос. консерватории 16/V-34 (не издано)

5. **Гаджибеков Уз.** Памяти Агасеф Зейналлы Доклад (не издано).

6. **Гаджибеков Уз.** Опера «Кер оглы». Брошюра на русском и азербайджанском языках. Издание Азербайджанской Гос. оперы им. М. Ф. Ахундова. 1937.

7. **Гаджибеков Уз.** От «Лейли и Меджнун» до «Кер оглы» (к 30-летию Азерб. оперы). «Бакинский рабочий» 16 III 38

8. **Гаджибеков Уз.** Музыкальная культура Азербайджана. «Правда» 1 IV 38

9. **Гаджибеков Уз.** Счастливейший день моей жизни. «Бакинский рабочий» 20 IV 38

10. **Гаджибеков Уз.** Моя работа над оперой «Кер оглы». «Молодой рабочий» 21 IV 38.

11. **Гаджибеков Уз.** В старом и новом Азербайджане. «Советская музыка» 1938. № 4. 57—62

12. **Гаджибеков Уз.** Искусство Азербайджана. (К декаде азербайджанского искусства в Москве). «Литературный Азербайджан» 1938. № 4. стр. 68—69.

13. **Гаджибеков Уз.** Ранний период творчества. См. в Аршин мал алан Управ. п/д. Искусств Азербайджанской ССР. Баку 1938. ст. 5—8

14. **Гаджибеков Уз.** Ашуги Азербайджана. «Советское искусство». 1938. № 43(449)

15. **Гаджибеков Уз.** Музыкальная жизнь Азербайджана. «Советское искусство» 1938. № 117 (523)

16. **Гаджибеков Уз.** «Кер оглы» опера в 5 действиях. Ред. Ибрагимов Мирза. Баку. 1938. 74 стр. Издание Управл. п/д. Искусств при СНК Азербайджанской ССР. тир. 2500.

17. **Гаджибеков Уз.** «Аршин мал алан». Муз. комед. в 4-х действиях. Муз. и текст Гаджибекова Уз. Москва, 1938. 7 стр. Тир. 6000. (Декада азерб. искусства).

18. **Гаджибеков Уз.** Муслим Магомаев. «Бакинский рабочий» 28 VII 38

19. **Гаджибеков Уз.** Наши задачи. «Бакинский рабочий» 26 II 39

20. **Гаджибеков Уз.** Первый азербайджанский народный хор. Издание Управл. по делам искусств при СНК Азербайджанской ССР. 1938. стр. 11—16

21. **Гаджибеков Уз.** От «Лейли ве Меджнун» до «Кер оглы». Искусство Азербайджанского народа. Москва Гос. Искусство 1938. стр. 67—73.

22. **Гаджибеков Уз.** Аршин мал алан. Изд. Управл. по делам искусств. при СНК Азербайджанской ССР. Баку. 1938. 77 стр.

23. **Гаджибеков Уз.** «Почему я люблю нефтяное Баку». «Вышка» 28 IV 40

24. **Гаджибеков Уз.** Балет «Гыз Каласы». «Празда» май 1940

25. **Гаджибеков Уз.** Творчество композитора—Мус. Магомаева. Брошюра. Баку 1940. стр. 5—7

ҮЗЕЙР НАЧЫБӘТОВ НАГГЫНДА МАТЕРИАЛЛАР.

А з э р б а й ч а н д и л и н д э

1. **Сарабски, Н. Г.** Бир актйорун хатиреләри. Баки, Азәрнәшр. 1930. Сәһ. 53—60.

2. **Садиг, Ә.** Композитор. «Коммунист» 3 XI 37

3. **Үзейр нүсейн оглу Начыбәйов.** «Коммунист» 17 XI 37.

4. **Чәфәров, Ч.** вә **Газиев, Ә.** Азәрбайчан инчә сәнәт декадасы екунлары. «Революция вә культура» 1938. № 1. Сәһ. 75—81.

5. **Азәрбайчан** операсынын инкишаф йоллары. «Әдәбийят гәзети» № 14. 24 III 38.

6. **Азәрбайчан** инчәсәнәтинин бөйүк байрамы. (баш мәгалә) «Коммунист» 5 IV 38.

7. **Ибрахимов Мирзә.** Азәрбайчан халгынын инчәсәнәти. «Коммунист» 5 IV 38.

8. **Ариф, М.** Короғлу. «Коммунист» 5 IV 38.

9. **Азәрбайчан** халгынын инчәсәнәти. (5 IV 38 Правданын редакция мәгаләси) «Коммунист» 6 IV 38.

10. **Начы оглу, В.** Операмызын инкишафында дөнүш ярадан әсәр. «Коммунист» 8 IV 38.

11. **Совет** инчәсәнәтинин гәләбәси. (Мәркәзи мәтбуат. «Короғлу» операсы наггында.) «Коммунист» 8 IV 38.

12. **Рейзен, М. К.** Әсл халг мусигиси. «Коммунист» 9 IV 38.

13. **Тренйов, К.** Көзәл халг эпосу. «Коммунист» 9 IV 38.

14. **Давыдова, В. А.** Парлаг байрам. «Коммунист» 9 IV 38.

15. **Мәркәзи** мәтбуат. «Аршын мал алан» наггында. «Коммунист» 10 IV 38.

16. **Ярадычылыг** үчүн чошгун энергия топламышыг. «Коммунист» 11 IV 38.
17. **Славин, Л.** Аршин мал алан «Коммунист» 11 IV 38.
18. **Биринчи** нотлу оркестр. «Коммунист» 15 IV 38.
19. **Азербайжан** инчәсәнәтинин тарихи гәләбәси. (баш мәгалә) «Коммунист» 16 IV 38.
20. **Хубов, Георги.** Халг руһунда вә уstadлыгыла. «Коммунист» 18 IV 38.
21. **Тарихи** гәләбәнин мүкафаты. (баш мәгалә) «Коммунист» 18 IV 38.
22. **Азербайжан** инчәсәнәтинин тәнтәнәси. (18 IV 38 Правданын баш мәгаләси) «Коммунист» 20 IV 38.
23. **Ү. Ә. һачыбәйовун** Ленин ордени илә тәлтиф эдилмәси вә она ССРИ халг артисти ады верилмәси һаггында ССРИ Баш Совети Президиумунун фәрманы. «Коммунист» 18 IV 38.
24. **Ибраһимов, Мирзә.** Халгын бөйүк достлугу. (Москва Азербайжан инчәсәнәти декадасы гаршысында) «Азербайжан гадыны» 1938. № 7. Сәһ. 9—10.
25. **Бүл-Бүл.** Чичәкләнән милли мусиги културасы. «Азербайжан гадыны» 1938. № 7. Сәһ. 11—12.
26. **Кремлдә** Азербайжан инчәсәнәти декадасы иштиракчыларынын тәбулу. «Азербайжан гадыны» 1938. № 8, Сәһ. 8—9.
27. **Халгын мәнәббәтини** газанмыш композитор. «Әдәбийят гәзети» 30 XII 38. № 15.
28. **Абасов Шәмсәддин.** Чичәкләнән операмыз (Азербайжан операсынын 30 иллийи) «Коммунист» 24 II 39.
29. **Абасов, Шәмсәддин.** Азербайжан операсынын 30 иллийи. «Кәнч ишчи» 24 II 39.
30. **Сарабски, һ.** 30 ил әввәл. (Азербайжан операсы 30 иллийи). «Коммунист» 24 II 39.
31. **Сарабски, һ. Г.** Операмыз габагчылар сырасына кечмишдир. (Азербайжан операсынын 30 иллийи) «Кәнч ишчи» 24 II 39.
32. **Абасов, Ш.** Азербайжан операсынын 30 иллийи. «Революция вә Култура» 1939. № 3, Сәһ. 127—138.
33. **Үз. һачыбәйовун** Сарабскийә мәктубу. «Революция вә Култура» 1939. № 3. Сәһ. 139.
34. **Губад.** Чайковски вә Азербайжан мусигиси. «Коммунист» 12 V 40
35. **«Короғлу»** операсынын 150 тамашасы «Әдәбийят гәзети» 22 VI 40.
36. **Көркәмли** сәнәткар. (Композитор Үзейр һачыбәйовун анадан олмасынын 55 иллийи мүнасибәтилә) «Кәнч ишчи» 18 IX 40.
37. **Аварски.** Азербайжан Халгынын талантлы композитору. «Коммунист» 18 IX 40.
38. **Азербайжан** халгынын талантлы оғлу. «Әдәбийят гәзети» № 28. 20 IX 40.
39. **Совет** мусиги декадасы гаршысында. «Кәнч ишчи» 23 IX 40.
40. **«Короғлу»** операсы ССРИ бөйүк театрынын сәһнәсиндә. «Коммунист» 29 IX 40.
41. **Ибраһимов, М.** Үзейр һачыбәйов. (Анадан олмасынын 55 иллийи мүнасибәтилә) «Революция вә Култура» 1940. № 9. Сәһ. 115—118.
42. **Инчәсәнәт** вә әдәбийят сәһәсиндә көркәмли әсәрләрә көрә Сталин мүкафатлары верилмәси

Һаггында ССР Иттифагы Халг Комиссарлары Советинин Һәрары. «Коммунист» 18 III 41; «Әдәбий-ят гәзети» 23 II 41. № 12.

43. «Сталин мұкафаты лауреаты» адынын тәһин әдилмәси һаггында. «Коммунист» 28 III 41.

Рус диллиндә

1. Мамедова Шевкет. Пути развития музыкального театра. Москва, муз. издат. 1931. 52 стр.
2. «Кер-оглы». Новая азербайджанская опера. см. журнал «Театр» 1937 № 4. Стр. 146—149.
3. Минкевич и Гликштейн. Народная опера. (Новое произведение Уз. Гаджибекова—эпическая опера «Кер-оглы»). «Бакинский рабочий» 1937. № 104.
4. Хубов Георгий. Музыкальная культура Азербайджана. «Советская музыка». 1937. № 10—11. стр. 137—142.
5. Глан, Г. и Дмитриев, Д. Композитор (Гаджибеков Уз.) «Бакинский рабочий» 1937. № 164 (5206)
6. Минкевич Д. и Гликштейн Д. Большая победа азербайджанской оперы. «Бакинский рабочий» 1937. № 302.
7. Рзаев Гусейн Кули. Первая постановка «Лейли и Меджнун». К 30-летию Азерб. оперы. «Бакинский рабочий» 1 III 38
8. Шевкет Мамедова, Бюль-Бюль. 30 лет азербайджанской оперы. «Бакинский рабочий» 16 III 38
9. Дмитриев, Д. Азербайджанский народный хор. «Бакинский рабочий» 20 III 38
10. Виноградов, В. Опера «Кер-оглы» и ее автор. «Советское искусство» 24 III 38

11. Азербайджанское искусство будет ярким и полнозвучным. (ред. статья) «Вышка» 27 III 38

12. Освобожденное искусство. «Известия» 30 III 38

13. Декада азербайджанского искусства (редакт. статья). «Правда» 31 III 38

14. Виноградов, В. Истоки Азербайджанской национальной оперы. «Советская музыка». 1938 № 3. стр. 68—74.

15. Коров, О. Музыка советского Азербайджана. «Рабочая Москва». 2 IV 38

16. Бюль-Бюль. Творчество народа. «Правда» 2 IV 38

17. Искусство азербайджанского народа. (ред. статья). «Совет. Искусство», 2 IV 38

18. Шавердян, А. Азербайджанская опера. «Советское искусство» 2 IV 38

19. Генеральная репетиция «Кер-оглы». (Отчет). «Правда» 3 IV 1933

20. Крылова, Л. Песня и скальпель. «Известия» 4 IV 38.

21. Шавердян, А. «Кер-оглы» «Советское искусство» 4 IV 38

22. Ариф, М. «Кер-оглы». «Молодой рабочий» 4 IV 38

23. Бюль-Бюль. Образ легендарного героя. (Кер-оглы) в опере У. Гаджибекова). «Молодой рабочий» 4 IV 38

24. Хубов, Г. Искусство Азербайджана. «Бакинский рабочий» 4 IV 38

25. Творческий взлет народа. «Литерат. газета» 5 IV 38

26. Искусство азербайджанского народа. «Бакинский рабочий» 6 IV 38; «Вышка» 5 IV 38

27. **Брауде, Е.** «Кер-оглы». «Известия». 5 IV 38
28. **Узеир Гаджибеков.** (Творческий путь композитора основателя Азербайджанской оперы). «Молодой рабочий» 6 IV 38
29. **Сергеев, В.** «Кер-оглы». «Правда». 6 IV 38
30. **Городинский, В.** «Кер-оглы». «Правда» 6 IV 1938
31. **Городинский, В.** Декада азербайджанского искусства в Москве «Кер-оглы». «Бакинский рабочий» 8 IV 38
32. **Соколова, М.** «Аршин мал алан». «Известия» 9 IV 38
33. **Корнев, С.** «Аршин мал алан». «Рабочая Москва». 9 IV 38
34. **Чемоданов, С.** Страна богатейшей художественной ценности. «Совет. Украина» 9 IV 38
35. **Славин, Л.** «Аршин мал алан». «Бакинский рабочий» 11 IV 38. «Правда» 10 IV 38
36. «Здравствуй жизнь». «Литерат. газета». 10 IV 38
37. **Полянский, Г.** «Аршин мал алан». «Труд» 11 IV 38
38. **Минкевич, Д.** Праздник азербайджанского искусства. «Бакинский рабочий». 14 IV 38
39. **Хубов, Г.** Народность и мастерство. «Бакинский рабочий» 17 IV 38
40. **Ибрагимов, Мирза.** Искусство Азербайджана. (К предстоящей декаде азербайджанского искусства в Москве). «Советское искусство». 1938. № 4 (410) стр. 2
41. **Ибрагимов, Мирза.** «В братском содружестве». «Литерат. Азербайджан». 1938. № 4. стр. 20—21

42. «Искусство и жизнь». жур. «Искусство и жизнь». 1938. № 5
43. «Кер-оглы» Отрывки из оперы. Москва. Музгиз. 1938. Рецензия. А. Л. «Совет. Музыка». 1938. № 6. стр. 101—102
44. **Ибрагимов, Мирза.** Искусство народа. «Театр» 1938. № 6 стр. 59—61
45. **Минкевич, Д.** Аршин мал алан. «Бакинский рабочий» 30 VII 38
46. **Грошева, Е.** «Аршин мал алан». «Сов. искусство», 1938 №46 (452) стр. 3
47. **Гринберг, М.** Новая эра. «Советское искусство» 1938. № 50 (456)
48. **Мамедов Бюль-Бюль.** Еще об азербайджанской опере. «Совет. искусство». 1938. № 112(518) стр. 3.
49. **Виноградов.** Узеир Гаджибеков и азербайджанская музыка. Москва. Муз. гиз. 1938
50. **Шавердян, А.** Музыкальный театр Азербайджана. Искусство азербайджанского народа. М. Л. из-во Искусство 1938. стр. 19—20.
51. **Азербайджанская государственная филармония им. Магомаева** М. М. Баку. 1938, 66+2 стр. Издан. Управл. п/д искусств при СНК Азербайджанской ССР. тир. 1500.
52. **Над чем** работает композитор-орденоносец Уз. Гаджибеков. (заметка). «Вышка» 12 II 39.
53. **Гликштейн, Д.** 30 лет азербайджанской оперы (празднуется в феврале 1939 г.) «Совет. Искусство» 1939. № 23(603)
54. **Викторина, Кригер.** пленительный спектакль «Известия» 6 IV 39

- 55. Успех азербайджанской музыкальной комедии. «Бакинский рабочий» 10 VI 39
- 56. Новые произведения азербайджанских композиторов. (Хроника). «Бакинский рабочий» 12 VI 39
- 57. Талантливые музыканты (хроника). «Молодой рабочий» 24 VI 39
- 58. Азербайджанская музыкальная литература. (Хроника). «Бакинский рабочий» 2 VII 39
- 59. Кантата Сталину. (Хроника). «Вышка» 12 III 40
- 60. 150 спектакль «Кер-оглы». (Хроника). «Бакинский рабочий» 18 IX 40
- 61. Бедалбейли, Афрасияб. Народный композитор. «Бакинский рабочий» 18 IX 40
- 62. 55 лет со дня рождения Уз. Гаджибекова. «Совет. Искусство» № 52 28 IX 40
- 63. О присуждении Сталинских премий за выдающейся работы в области искусства и литературы. Постановление Совета Народных Комиссаров Союза ССР. «Бакинский рабочий» 18 III 41
- 64. Об установлении звания «Лауреат Сталинской премии». «Бакинский рабочий» 28 III 41
- 65. Гликштейн, Д. Узеир Гаджибеков и его опера «Кер-оглы» (Лауреат Сталинской премии). «Бакинский рабочий» 28 III 41

А. АХУНДОВ
 Азербайджанская Республика
 Музей Библиотека
 24445

2-48

Гиймәти 2 ман. 75 гәп.

1941
156

Азербайджанская Государственная Книжная Палата

Узеир Гаджибеков

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ

СОСТАВИТЕЛЬ ГУБАД

(на азербайджанском языке)

Изд-во Азербайджанской Государственной
Книжной Палаты
Баку — 1941

1941
156.